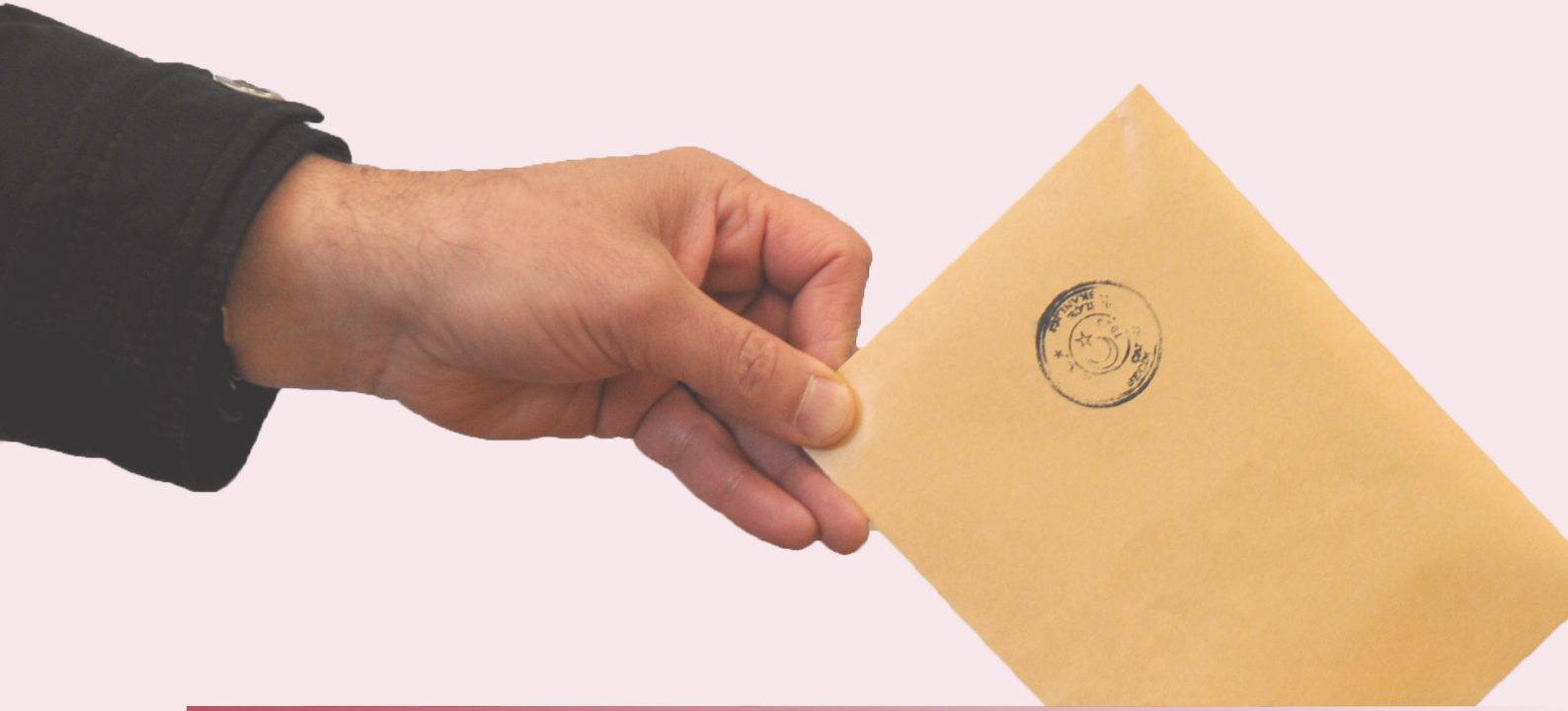

Liberal Perspektif Rapor

Sayı: 1 ■ Temmuz 2015

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ VE SEÇİMLERE ETKİSİ

SİYASAL ÖZGÜRLÜKLER PERSPEKTİFİNDEN ÖNERİLER

Tanju Tosun

Liberal Perspektif Rapor

Sayı: 1 ■ Temmuz 2015

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ VE SEÇİMLERE ETKİSİ

Siyasal Özgürlükler
Perspektifinden Öneriler

Tanju Tosun

© Tanju Tosun, 2015

© Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2015

*Bu çalışmadaki görüşler yazara aittir.
Özgürlük Araştırmaları Derneği ve Friedrich
Naumann Vakfı'nın kurumsal görüşlerini
yansıtmaz.*

*Bu çalışma Friedrich Naumann Vakfı'nın
katkılarıyla hazırlanmıştır.*

Tanju Tosun

Ege Üniversitesi İ.İ.B.F Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi olan Prof.Dr.Tanju TOSUN lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde, yüksek lisans ve doktorasını Dokuz Eylül Üniversitesi'nde tamamladı. 1989-1998 yılları arasında Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Tosun, halen Ege Üniversitesi'nde akademik faaliyetlerini yürütmektedir. Bir süre Washington D.C'de Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Türkiye Çalışmaları Merkezi'nde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Çalışma alanları; Türkiye Siyasal Hayatı, Siyasal Partiler, Seçim Coğrafyası, Oy Verme Davranışı, Karşılaştırmalı Siyaset ve CHP'dir. Bu konularda basılmış çeşitli eserleri bulunmaktadır.

ÖZGÜRLÜK ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ

📍 Turgut Reis Caddesi.No:15/4
Mebusevleri, Çankaya / ANKARA

✉ info@ozgurlukarastirmalari.com

🌐 www.ozgurlukarastirmalari.com

☎ (312) 213 24 00

f ozgurlukarastirmalari

🐦 ozgurlukar

Özgür
bir
toplum
için...

TAKDİM

Bireylerin hayatlarını kendi inanç, arzu, yetenek ve hayalleri çerçevesinde şekillendirebilmek için ihtiyaç duydukları en temel değer “özgürlük”-tür. Özgürlük olmaksızın bireyler, maddi, manevi ve entelektüel olarak sahip oldukları potansiyeli pratiğe aktaramaz. Özgürlüksüz bir ortamda bireyler başkalarının kendileri için uygun gördükleri hayatları yaşarlar. Böyle bir yaşamın bireylerin “mutluluğu arama hakkı”nı elden aldığına şüphe yoktur.

Özgürlüğün başlıca üç boyutundan bahsedilebilir: Sivil, ekonomik ve siyasal. Sivil özgürlükler, düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, seyahat özgürlüğü gibi özgürlükleri içerir, bireylere devletten veya diğer bireylerden gelebilecek müdahaleler olmaksızın hayatlarını sivil toplumda diledikleri gibi sürdürebilme imkânı tanır.

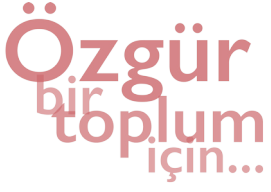
Ekonomik özgürlükler, bireylerin kendi bedenleri, benlikleri ve taşınır-taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyetlerini diledikleri gibi kullanabilmeleri hakkını içerir. Ekonomik özgürlük sayesinde bireyler, yaşamlarını arzuladıkları gibi kurgulamak için ihtiyaç duydukları maddi imkânlara ulaşır.

Son olarak, siyasal özgürlükler seçme, seçilme, siyasal parti kurabilme gibi özgürlükleri içerir. Bu özgürlükler temelinde bireyler kamusal alanda kendi hayatlarını da ilgilendiren kararların alınması süreçlerine katılma hakkı elde ederler. Siyasal özgürlüğün sınırlandırıldığı bir siyasal sistemde bireyler kamusal alanda kendi hayatlarını daha iyiye götürecektir kararların alınmasına katkı verme; aleyhlerine olabilecek düzenlemelere de karşı koyabilme, meydan okuyabilme şansından mahrumdur.

Demokratik siyasal sistemler, siyasal özgürlüklerin tanındığı politik sistemlerdir. Ancak bu sistemlerde de seçim kanunları, siyasal partiler kanunları gibi yasal düzenlemeler siyasal özgürlükleri önemli oranda sınırlandırmaktadır. Prof. Dr. Tanju Tosun tarafından kaleme alınan bu çalışmada, siyasal özgürlüklere yönelik çok önemli etkisi olan “seçim sistemleri” ele alınmakta ve farklı seçim sistemlerinin siyasal özgürlükler açısından sonuçları özellikle “temsilde adalet” kavramı ekseninde irdelenmektedir. Temsilde adaletin yüksek olduğu bir siyasal sistem, siyasal katılım ve temsilin, dolayısıyla siyasal özgürlüğün yüksek olduğu bir sistem olarak kabul edilebilir.

Türkiye, siyasal özgürlüklerin yasal düzenlemeler ile önemli oranlarda kısıtlandığı bir demokrasidir. Halihazırda Türkiye’de uygulanan seçim sistemi özellikle sahip olduğu %10luk ülke barajı ile siyasal katılım ve temsilde adaletin, dolayısıyla da siyasal özgürlüğün önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Yönetimde istikrar ilkesini gözardı etmeden “temsilde adaleti” gerçekleştirme doğrultusunda yapılacak bir reform

Özgür
bir toplum
için...

ile Türkiye’de bireysel özgürlüğün en temel köşe taşlarından birisi olan “siyasal özgürlükler” güçlendirilebilir. Böyle bir reform bireysel özgürlüğü güçlendirdiği gibi Türkiye’nin Dünya demokrasileri klasmanında da yukarılara çıkmasına hizmet edecektir. Bu çerçevede Özgürlük Araştırmaları Derneği’nin Liberal Perspektif: Rapor serisinden çıkan “Türkiye’de Seçim Sistemleri ve Seçimlere Etkisi: Siyasal Özgürlükler Perspektifinden Öneriler” başlıklı bu çalışmanın 7 Haziran 2015 genel seçimleri sonrasında Türkiye’de yeniden gündemin üst sıralarına oturan seçim sistemi tartışmalarına bir ışık tutması ümit edilir.

Saygılarımla,

Doç Dr. Bican Şahin
Özgürlük Araştırmaları Derneği
Yönetim Kurulu Başkanı

ÖZET

Seçim sistemleri bir ülkenin demokrasi ve siyasi özgürlük standartlarının düzeyi hakkında bilgi verici kurumsal düzenlemelerdir. Seçim sistemlerinin çoğunlukçu, nispi temsil ya da karma nitelikte olması uygulayıcı ülkelerin tarihsel koşulları, siyasal elitlerin tercihleri, sosyo-ekonomik yapılarıyla ilintilidir. Türkiye’de 1961 sonrası yapılan neredeyse tüm seçimlerde nispi temsil yöntemiyle parlamenter yapı oluşturulmakla birlikte, 1960-80 döneminde kısmen, 1983’den günümüze ise tüm seçimlerde uygulanan baraj takviyeli nispi temsil sistemi özellikle güçlü partilerin parlamentoda artık temsiline imkân tanırken, sonuçta seçen-seçilen ilişkisi bağlamında yaygın bir temsil adaletsizliği sorunu yaşanmaktadır. Türkiye’nin, anayasal düzeni ve seçim kanunlarında “temsilde adalet”in yanına, “yönetimde istikrar”ı koyması, siyasetin farklılıkların temsilini sağlamasını ve çoğulculuğu hâkim kılmasını zorlaştırmaktadır. 7 Haziran’da ortaya çıkan tablo önümüzdeki süreçte 4 partili bir parlamenter siyasetten kolay kolay geri dönüşün olmayacağını gösteriyor. Seçim sisteminde yapılacak değişikliklerin temsilde adaleti arttırıcı nitelikte olması, siyasal özgürlüklerin ve dolayısıyla demokrasimizin pekişmesine hizmet edebilir.

SEÇİMLERİN ANLAM VE ÖNEMİ

Demokratik siyasetin ayırdedici özelliği olarak kabul edilen seçimler¹, siyasal iktidarları meşrulaştırıcı araçların başında gelir. Yönetilenler seçimlerde kullandıkları oylarla siyasal iktidarı kendi iradeleriyle belirledikleri için, demokratik bir süreç işlemiş olur. Bu süreçte mevcut iktidarı onaylayabilecekleri gibi, reddederek yerine yenisine getirebilirler. Hangisini tercih ederlerse etsinler seçimler iktidarı tayin etmelerinde aracı rol oynadığı için, demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak karşımıza çıkar. Özellikle iktidarın kaynağının halka dayalı olduğu görüşünü temel alan rejimlerde seçimin önemi daha da artmaktadır. Çünkü, halk egemenliğini seçtiği temsilcilerine devretmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, her seçim olgusuyla demokrasinin ilişkisi bulunmayabilir. Fakat tüm demokratik rejimlerle seçim arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Otoriter rejimlerde yapılan seçimler rejimin bekçisi olan partileri seçmenlerin yeniden onayına sunarken, bunların başka bir seçeneği oylama imkânı yoktur. Oysa ki demokratik rejimlerde yönetilenler farklı seçenekler arasından tercihte bulunma hakkına sahiptir. Çünkü seçimler serbest, tarafsız koşullarda ve rekabetçi bir ortamda yapılır. Tüm seçimlerde bir yanda politikacı, diğer yanda seçmenler arasında bir çeşit “ikili görüşme” (diyalog)

Özgür
bir
toplum
için...

gerçekleşmektedir. Oy uğruna girilen rekabet ise seçimin özünü oluşturur. Rekabetin bulunmadığı yerde seçim değil, olsa olsa dikta rejiminin gereklerine uygun, zorlanmış bir muvafakat söz konusudur.² Seçimlerin serbest, tarafsız koşullarda ve rekabetçi bir ortamda gerçekleşebilmesi için birtakım koşulların sağlanmış olması gerekir. Demokratik seçimler her şeyden önce insan haklarına ve özgürlüklerine saygı gösteren koşulların mevcut olması durumunda anlam kazanır ki, bu özgürlüklerin teminat altına alınmadığı seçimlerin serbest ve tarafsız olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bu özgürlükler örgütlenme, seçmen, parti ya da aday olarak kaydedilme özgürlüğünden seçmenlere baskı yapılmamasına, gizli oy kullanma özgürlüğünden, seçim yönetiminde partizanlığın yapılmamasına, seçim kanunlarının anayasal güvencede olmasına, kitle iletişim araçlarında partilerin seçim haberlerine adil biçimde yer verilmesine, partilere, adaylara ve seçmenlere devlet ve kurumları tarafından eşit davranılmasına, baskı yapılmamasına kadar uzatılabilir.

Yönetilenler işlevsel olarak seçimler aracılığıyla siyasal iktidarlara denetleme hakkını kullanabilirlerse seçim demokratik bir anlam ifade eder. Çünkü demokrasinin başlıca ayırt edici özellikleri olan katılım, özgürlük ve eşitliğin pratiğe aktarılması ancak oy verme mekanizmasıyla mümkün olmaktadır.³ Şunu da belirtmek gerekir ki, seçimlerin serbest ve tarafsız olabilmesi için aranan özelliklerin demokratik rejimlerde dahi tam anlamıyla tesis edilemediği görülür. Özellikle kampanyalar bağlamında partiler arasında siyasetin finansmanından kaynaklanan haksız rekabet ortaya çıkmakta, bu seçimlerin adil ve rekabetçi bir ortamda yapılma zeminini daraltmaktadır. Bunun yanı sıra, konuya ilişkin önemli bir mesele de, uygulanan seçim sistemleridir. Kimi ülkelerde iktidardakilerin iktidarlara sürdürebilmeleri için seçim kanunlarında seçim öncesinde temsilde adaleti bozacak şekilde değişiklik yaparak, lehlerine olan düzenlemelere gitmeleri, seçimlerin demokratikliğini zedelemektedir.

Seçmenler farklı nedenlerle oy verme davranışına yönelseler dahi, seçimin ya da oy verme eyleminin çeşitli toplumsal ve siyasal sonuçları ortaya çıkar. Öncelikle ülkeyi yönetecek olanlar yani siyasal iktidarı kim(-ler)in kullanacağı belli olur. Diğer yandan, iktidarlardan hesap sorma, onları sorumlu tutma, iktidarı elinde tutanların tasarruflarını onaylama veya reddetme seçimler sayesinde mümkündür.⁴ Bu anlamda seçimleri siyasal kararları alanlarla, kararların uygulandığı kişiler arasındaki iletişimi sağlayan bir bağ şeklinde düşünebiliriz. Seçim ve seçimlere katılma, hem seçmenlerin kamu yönetimine yönelik göstermiş oldukları ilginin, hem de siyasal iktidarlara doğasında mevcut olması gereken toplumsal oydaşma unsurunun düzeyini belli eder.⁵ Bireyler seçimlerde tercihlerini somut bir karara ilişkin değil, gelecekte bu tür kararları kimin ya da hangi siyasal kadroların alacağını belirleme yönünde şekillendirirler.

Dolayısıyla kendilerine hizmet etmeye aday olan kadroları seçerler. Bu nedenle, seçmenlerin oy kullanmalarının ardında yatan temel etken, bu davranışlarıyla kendi gelecekleri adına daha iyi koşullar sağlayacağını düşündükleri kadroların iktidara gelmelerini sağlamaktır.⁶ Seçimler birbirinden farklı üç oluşu içermektedir. Seçimler bir yandan çeşitli sosyal gruplar arasındaki bir iktidar yarışması, diğer yandan parlamento oluşumunu etkileyen bir faaliyet ve seçmenlerin bireysel tercihlerini yansıtan bir siyasi olgu olarak kabul edilir.⁷ Siyasal partilerin bir sosyal grup olarak farklı çıkarların temsilciliğini üstlenmiş oldukları varsayılır. Seçim dönemlerinde ideolojik konumlanışlarına göre seçmenlerin karşısına çıkarlar, iktidarı elde ettikleri takdirde onların taleplerini siyasal sisteme taşıyıp, bu talepleri karşılamaya yönelik siyasalar üreteceklerini vaat ederler. Seçime katılan partilerin seçim sürecindeki faaliyetleri nedeniyle, seçimler iktidara ulaşmak için girilen bir yarışmaya dönüşmektedir. Seçmenlerin sandıktaki tercihleriyle partilerin parlamentodaki konumları belirlenir, partiler almış oldukları oylara paralel olarak parlamentoda temsil edilmeye hak kazanırlar. Bu anlamda demokratik rejimlerde temsili organların oluşumunu sağlayan en temel siyasi mekanizmalardan biri seçimlerdir. Dolayısıyla seçimleri hem gerçek demokrasinin belirtisi, hem de demokratik sürecin çarpıklığı olarak düşünmek daha doğrudur. Çarpıklığın düzeyi ise büyük ölçüde uygulanan seçim sistemlerine bağlıdır.

Genel olarak seçim sistemi, halkın temsilcilerinin belirlenmesinde kullanılan teknik, ilke ve kurallar bütünü olarak tanımlanabilir.

SEÇİM SİSTEMLERİ

Seçim her ne kadar siyasetin ayrılmaz bir parçası olsa da aynı zamanda teknik bir konudur ve bir takım kuralları vardır. Bir seçimde uygulanan teknik, oylama şekli, sonuçların hesaplanma biçimi seçimlerin sonuçlarında önemli ölçüde tayin edicidir. Genel olarak seçim sistemi, halkın temsilcilerinin belirlenmesinde kullanılan teknik, ilke ve kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Sartori seçim sistemlerini seçimlerde kullanılan oylar sonucunda sandalyelerin siyasi partiler ile varsa parlamentodaki temsilciler arasında nasıl dağıtılacağını belirleyen sistem şeklinde tanımlar.⁸ Kabaca bir ayırım ile temelde 2 tip seçim sistemi vardır; *çoğunluk sistemi*, *nispi temsil sistemi*. Bunlara ilaveten, bu iki sistemin de bir takım özellikleri alınarak oluşturulmuş *karma (paralel) seçim sistemlerinden* söz edebiliriz. Bu üç tip de bir takım farklılıklar gösterir. Hangi seçim sistemi hangi koşullar altında uygulanır sorusunun yanıtı ise daha çok uygulayıcı ülkenin toplumsal koşullarına, demografik şartlarına, siyasi ve ideolojik tercihlerine bağlıdır. Genel olarak, nispi temsil sistemlerinin eşitlik ilkesine daha çok hizmet ettiği ve her oyun parlamentoda karşılık

bulmasını sağlamayı amaçladığı, fakat istikrarsızlığı arttırdığı, çoğunluk sistemlerinin ise bunun tam tersi olarak istikrar sağladığı, ancak eşitlik ve temsil ilkesine çok önem vermediği konusunda yaygın kanaat vardır.

1. Çoğunluk (Majoritarian) Sistemi

Çoğunluk sistemi temelde seçmenlerin oyunun en az yarısından bir fazlasını alan adayın kazandığı bir sistem olarak tanımlanabilir. Ancak bu tanımlama *salt çoğunluk* kavramını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, *salt çoğunluk* bir bütünün yarısından bir fazlası anlamına gelmektedir. *Basit çoğunluk* ise, diğerlerinden daha fazla anlamına gelmektedir. *Salt çoğunluk* basit çoğunluğa göre uygulanması daha zor bir yöntemdir. Çünkü, bir seçim çevresinde ikiden fazla aday varsa, bir adayın oyların yarısından en az bir fazlasını alması kolay değildir.

Çoğunluk sistemi ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer kavram *seçim çevresidir*. Seçim çevresi, her ülkenin belirli demografik, coğrafi ve sosyal şartlarına göre belirlenmektedir. En özlü tanımıyla seçim çevresi, yukarıda belirtilen kriterlere göre belirlenen ve uygulama kolaylıkları gözetilerek sonuçları kendi içerisinde birbirinden bağımsız olarak hesaplanan bölgelerdir.⁹ Seçim çevreleri kimi zaman tüm ülkeyi de kapsayabilir. Örneğin, devlet başkanı seçimlerinde tüm ülke bir seçim çevresi olarak kabul edilir. Ancak ülkemizde de uygulanan şekliyle, genelde parlamento seçimlerinde iller seçim çevreleri olarak belirlenmektedir. Büyük kentler birkaç seçim çevresinden oluşabilir. Ülkemizde İstanbul üç, Ankara ve İzmir ise ikişer seçim çevresine sahiptir.

Çoğunluk sistemi tek turlu dar bölge, iki turlu dar bölge, alternatif oy ve blok oy şeklinde farklı uygulamalarıyla dikkat çeken bir sistemdir. Dar bölge çoğunluk sisteminde her seçim çevresi bir tek temsilci seçer ve seçim çevreleri küçük alanlardan ve dar bölgelerden oluşur.¹⁰ Başka bir ifadeyle, belirlenen bu dar seçim çevrelerinde en çok oyu alan aday seçilmiş olur ve her seçim bölgesi tek bir temsilci çıkarır. Tek turlu dar bölge (Single Member District Plurality) sistemi bir seçim bölgesinde tek bir turda rekabet eden adaylar arasında en çok oyu alan adayın o seçim bölgesinde seçimi kazanması, yani temsilciliği elde etmesidir. Dolayısıyla bu uygulama “en çok oyu alan aday sandalyeyi kazanır” (First-Past-the Post) olarak bilinir. İngiliz Avam Kamarası Seçimleri, Singapur devlet başkanlığı seçimleri, Kanada ve Hindistan genel seçimlerinde bu sistem uygulanır. Tek turlu dar bölge sisteminin bir diğer uygulaması Alternatif Oy (Alternative Vote) sistemi olup, bu basit çoğunluktan farklı olarak seçmenlere adayları tercihlerine göre sıralama imkânı tanır. Oy çokluğu esasına değil, bir adayın oyların çoğunu alması esasına dayanır ve tek turlu olarak işler, tercih sıralamasına imkan tanır. En tipik

uygulanması Avustralya genel seçimleridir. Dar bölge iki turlu çoğunluk (Majority Runoff) sisteminde ise ilk turda oyların çoğunluğunu bir tek aday elde edemediği takdirde, belirli oy oranına ulaşan adaylar (örneğin yüzde 25) veya ilk turda en çok oy elde eden belirli sayıdaki aday ikinci turda yarışır, bu turda en çok oy alan aday seçilir. Fransız Başkanlık seçimi bu yöntemle göre yapılır.¹¹

Geniş bölge çoğunluk sistemi, seçim çevrelerinin daha geniş olduğu ve partilerin seçimlere liste ile katıldığı sistemdir. Bu sistemde adaylar değil listeler yarışmaktadır. En çok oyu alan listedeki adaylar seçilmiş olur. Geniş bölge çoğunluk sistemi de aday esaslı blok oy ve parti esaslı blok oy (Bloc Vote) olarak ikiye ayrılır. Aday esaslı blok oy sisteminde seçmenler, farklı partilerin adaylarına oy vererek kendileri bir liste oluşturabilirler. Parti esaslı blok oyda ise, seçmenler partilere oy verirler ve o seçim bölgesinde kazanan partinin listesi seçilmiş olur. Bu sistem Bermuda, Laos, Tayland, Kuveyt, Filipinler gibi ülkelerde uygulanmaktadır.¹²

Çoğunluk sisteminde salt çoğunluk ilkesi uygulanıyorsa seçimler ister dar bölge ister geniş bölge usulü yapılsın, *iki turlu* olabilir. Bunun nedeni, salt çoğunluğun sağlanmasının zor olmasıdır. Eğer bir seçimde adaylardan biri tarafından ilk turda salt çoğunluk sağlanamamışsa, ikinci tura geçilir. İkinci turda ya en çok oyu alan iki aday, ya da belirli bir oy oranının üzerinde oy alan adaylar yarışır.

Çoğunluk sistemine getirilen en temel eleştiri, seçmenlerin verdikleri oyun karşılığını parlamentoda çoğu zaman görememeleridir. Örneğin, geniş bölge parti esaslı blok oy çoğunluk sistemi uygulanan bir seçimde, bir parti yirmi temsilci çıkaran bir bölgede oyların yüzde elli birini almış ise tüm temsilcileri parlamentoya gönderme hakkını elde eder. Geri kalan yüzde kırk dokuzluk oy, parlamentoda temsil edilmemiş olur. O seçim çevresindeki yirmi temsilci, seçim çevresinin tamamından oy almadan parlamentoya girmeye hak kazanır. Bu temsilde adalet ilkesini zedeleyen bir durumdur. Çoğunluk sisteminin olumlu yönü ise istikrarlı yönetimlerin oluşumuna katkı yapmasıdır. Partilerin çoğunluk esasına göre fazla temsilci çıkarmaları, koalisyon hükümetlerine pek fazla rastlanmasına, dolayısıyla yönetimde istikrara yardımcı olur.

2. Nispi Temsil Sistemi (Proportional Representation)

Nispi temsil sistemi, çoğunluk sistemine göre temsilde adaleti daha fazla sağlayan bir sistemdir. Çünkü, partilerin aldıkları oy oranına göre

Çoğunluk sistemine getirilen en temel eleştiri, seçmenlerin verdikleri oyun karşılığını parlamentoda çoğu zaman görememeleridir.

...

Çoğunluk sisteminin olumlu yönü ise istikrarlı yönetimlerin oluşumuna katkı yapmasıdır.

Özgür
bir toplum için...

Özgür bir toplum için...

parlamentoya temsilci göndermesine imkân tanır. Bu sistemde çoğunluk sisteminin aksine küçük partiler de parlamentoda yer bulabilirler ve seçmenlerin oyu parlamentoda daha adil bir biçimde temsil edilmiş olur. Bu anlamda, vatandaşların seçme ve seçilme özgürlüklerini içeren siyasal özgürlük prensibi, nispi temsil sisteminde daha fazla hayat bulur. Ancak, nispi temsil sisteminin en önemli sorunu, parlamentoya çok fazla partinin girmesine imkân tanıdığı için koalisyon hükümetlerine yol açmasıdır.

Nispi temsil sistemi özellikle temsilcilerin hangi oy oranına göre parlamentoya gideceği ve baraj uygulanıp uygulanmayacağına göre farklılıklar gösterir. Sistemin barajlı uygulanıp uygulanmaması, seçim sonuçlarına doğrudan etki etmektedir. Baraj iki şekilde olabilir:

Ulusal baraj, tüm ülke çapında belli bir oy oranına ulaşamayan partilerin oylarının değerlendirmeye alınmadığı yöntemdir. Seçim çevresi barajı ise aynı yöntemin seçim çevrelerine uygulanan şeklidir. Bir seçim çevresinde belli bir oy oranına ulaşamayan parti ya da aday değerlendirmeye alınmaz. Ülkemizde uygulanan bu baraj nedeniyle ülke çapında oyların yüzde 10'unu alamayan partiler parlamentoya temsilci gönderememektedirler.

Nispi temsil sisteminin en önemli sorunu, parlamentoya çok fazla partinin girmesine imkân tanıdığı için koalisyon hükümetlerine yol açmasıdır.

Nispi temsil sisteminde ikinci önemli konu, temsilcilerin hangi oy oranına göre parlamentoya seçileceğidir. Bu konuda üç yöntem uygulanır. *Seçim çevresi bölüm sayısı yönteminde* oran, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy sayısının seçilecek milletvekili sayısına bölünmesi ile bulunur. Değişmez tek sayı yönteminde ise, seçim çevrelerinden bağımsız olarak, seçim kurulu ya da kanun koyucu bir sayı belirler. Toplam oyun bu sayıya bölünmesi parlamentodaki tüm temsilcilere denk gelir. Örneğin seçim kurulu 50.000 sayısını belirler ise, bu her 50.000 oyun bir temsilci çıkaracağı anlamına gelmektedir. *Ulusal bölüm sayısı yönteminde* ise oran, tüm ülkede kullanılan geçerli oy sayısının tüm ülkede seçilecek temsilci sayısına bölünmesi ile bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, bir partinin aldığı oy yukarıda sayılan üç yöntem ile saptanan orana bölünerek kaç temsilci çıkaracağı belirlenmektedir. Ancak bu noktada sorun, alınan oy oranının miktarının her zaman seçim sayısı katlarının olmamasıdır. Dolayısıyla arta kalan oyların bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. Bu dağıtım *en yüksek artık (Kota)* ve *en yüksek ortalama (Bölen)* ya da *(d'Hondt)* yöntemi ile yapılabilir. *En yüksek artık* yönteminde partilerin aldıkları oy sayısı seçim oranına bölündükten sonra kalan oylar büyükten küçüğe doğru sıralanır ve milletvekillikleri bu sıralamaya göre dağıtılır. Bu sistem Brezilya, İrlanda, Malta,

Avustralya gibi ülkelerde kimi farklılıklarla uygulanmaktadır. *En yüksek ortalama* (d'Hondt) yönteminde ise partilerin aldıkları oylar çıkacak temsilci sayısına kadar bölünmektedir. Bu sonuçlarla bir tablo oluşturulur ve o seçim çevresinde çıkacak temsilci sayısına denk gelen oy oranı bir nevi yeni oy oranı olarak kabul edilerek temsilciler bu orana göre dağıtılır. Bu sistem Türkiye'nin de dahil olduğu İsrail, İspanya, Avusturya gibi ülkelerde uygulanır.

3. Karma (Paralel) Seçim Sistemi

Bu sistemde yasama organının bir bölümü tek turlu veya iki turlu dar bölge çoğunluk esasına dayanan bir seçim sistemiyle, diğer bölümü ise geniş bölgelerde nispi temsil esasına dayanan bir seçim sistemi kullanılarak oluşan temsilci dağılımına göre belirlenir. Almanya, Litvanya, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, İskoçya, Galler (ek üye sistemi: additional member system) seçim sistemleri karma sisteme örnek olarak verilebilir¹³.

4. Milli Bakiye Sistemi

Ülkemizde 1965 seçimlerinde uygulanan bu sistem, en fazla küçük partilerin yararına işler ve oyların boşa gitmesini önler. Bu sisteme göre seçim çevrelerinde değerlendirmeye alınmayan oylar ülke düzeyinde toplanarak, dağıtılmamış temsilci sayısına bölünerek yeni bir oran bulunur ve bu orana göre dağıtılmamış temsilciler dağıtılır. Bu sistem tüm partilerin ulusal düzeydeki oy oranlarına göre parlamentoda yer bulmasını sağlar.

SEÇİM SİSTEMLERİ VE PARTİ SİSTEMLERİ

Seçim sistemleri gibi kurumsal düzenlemelerin bir ülkenin siyasetine, rekabet eden partilerin biçimine ve işleyişine etkisini açıklamaya çalışan öngörüler içinde ilk dikkati çeken, Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger'ininkidir.

1. “Duverger Yasası”

Duverger'e göre, bir ülkedeki parti sisteminin varlık nedeni, sosyo-ekonomik, tarihsel ve kültürel etkenler yanında, seçim sistemi ile yakından ilişkilidir. Partilerin sayısını belirleyen etkenler içinde seçim sisteminin rolü önemli olmakla birlikte, bu etki sosyo-ekonomik ve kültürel etkenlere göre ikinci derecededir.¹⁴ Bu anlamda daha da belirleyici olan etkenler, bir ülkenin ulusal gerçekleri, ideolojileri ve sosyo-ekonomik yapısı olup, olsa olsa seçim sisteminin bu yapılanmadaki rolü, kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı yönde olabilir.¹⁵

Seçim sisteminin parti sistemiyle olan ilişkisini yazar şu şekilde formüle eder: *1- Orantılı temsil, sert, bağımsız ve (coşkusal akımlar dışında) is-*

tikrarlı partilerden kurulu bir çok parti sistemini teşvik eder; 2- İki-turlu çoğunluk usulü, yumuşak, bağımlı ve (bütün durumlarda) nispeten istikrarlı partilerden meydana gelen bir çok-parti sistemini teşvik eder; 3-Tek-turlu basit çoğunluk sistemi, iktidarın büyük bağımsız partiler arasında el değiştirdiği bir iki-parti sistemini teşvik eder»¹⁶.

Bu genelleme ilk bakışta neden-sonuç ilişkisini açıklama amacını güden bire bir önerme şeklinde görünse de, kendisinin de belirttiği gibi, aslında bu etki fren ya da gaz pedalının işleyişine denk düşmektedir. Duverger, seçim sistemleriyle parti sistemleri arasındaki ilişkinin özellikle tek turlu çoğunluk sisteminde belirginleştiğini ve bu sistem ile iki parti sistemi arasında neredeyse tam bir korelasyon bulunması nedeniyle, deyim yerindeyse gerçek bir sosyolojik kanuna yaklaşıldığını ifade eder¹⁷.

Yazara göre çoğunluk sisteminin iki parti sistemini teşvik etmesi mekanik ve psikolojik olmak üzere iki etkenin sonucudur. *“Mekanik etken, üçüncü (en zayıf) partinin eksik temsiline, yani sandalye yüzdesinin oy yüzdesinden aşağı olmasına dayanır”*.¹⁸ Bir başka anlatımla, sistem iki büyük partiyle rekabet etmeye çalışan partinin aleyhine işlediği gibi, onun gelişmesini de engeller. Bunun doğal sonucu ise en güçlü iki parti dışında kalan partilerin sürekli olarak parlamentoda aşırı derecede eksik temsil edilmesidir¹⁹. Çoğunluk sisteminde söz konusu olan bu mekanik etken, seçmenler için psikolojik bir etkenin de devreye girmesine yol açar ve *“tek-turlu çoğunluk usulüyle birlikte işleyen bir üç parti sisteminde seçmenler, oylarını üçüncü partiye vermeye devam ettikleri takdirde, bu oyların israf edilmiş olacağını kısa zamanda fark ederler. Böylece en amansız düşmanlarının kazanmasına engel olabilmek için, elbette oylarını ehven-i şer olana vermeye yönelirler”*.²⁰ Diğer yandan, tek-turlu çoğunluk usulü yerleşik iki parti sistemine, eski partilerin bölünmelerine ve yeni partilerin ortaya çıkmasına karşı koyabilecek bir özellik kazandırdığı gibi, kuvvetli yöresel desteğe ya da güçlü bir ulusal örgüte sahip partilerin bulunması durumunda, bu sistem üçüncü bir partinin ortaya çıkmasıyla bozulmuş olan iki-parti sistemini yeniden kurabilecek bir etkiye sahip olur.²¹

Duverger'nin öngörüsünde, çok parti sistemine yol açan seçim sistemleri iki-turlu çoğunluk ya da nisbi temsildir. İki turlu sistemi benimseyen ülkelerin hemen hemen tümü çok partili sisteme sahip olup, bunun tek istisnası Belçika'dır. Bu durum, Belçika'daki partilerin yapılarındaki tutarlılık ve disiplin yanında, Katolik Parti ile Liberal Parti arasındaki bölünmenin kilise-devlet bölünmesi gibi sosyolojik etkene dayanmasından kaynaklanır.²² Yazara göre, benzer siyasal eğilime sahip ya da kendi deyimiyle *“komşu partilerin çeşitliliği, bunların toplam milletvekili sayısına dokunmaz, çünkü ikinci turda partiler daima yeniden gruplaşabilirler. Kutuplaşma ve eksik temsil olayları da burada bir rol oynamaz yahut sadece*

ikinci turda oynar; birinci turda her parti, şansını olduğu gibi muhafaza eder".²³ Bu anlamda iki türlü sistem daha bireyci bir yönde işlemekte ve dolayısıyla partiler kendi içlerinde daha çok bölünmektedir.²⁴ Bu sistemin en önemli etkisi, sistem dışı partileri cezalandırıcı yönde işleyerek, pek az adayın ilk turda seçilmeye yetecek salt çoğunluğu elde etmesi nedeniyle ikinci turda seçim ittifaklarının pratik bir zorunluluk haline gelmesidir. Genellikle bu ittifaklar dışında kalan veya bırakılan aşırı partiler böylece oy oranlarının çok altında milletvekili elde edebilirler.²⁵

Nisbi temsilin çok parti sistemini teşvik ettiğini belirten Duverger'ye göre, hiçbir ülkede bu sistemin iki parti sistemini meydana getirdiği ya da devam ettirdiği görülmez. Nisbi temsil bir yandan iki parti sistemi yönündeki bütün gelişmelere set çekerken, diğer yandan parti sayılarını çoğaltıcı bir sonuca yol açar. Eğer toplumda çok parti eğilimi mevcutsa, nisbi temsilin çok parti sisteminin sebebi olduğu gibi bir sonuç da çıkarılamaz. Ancak bu sistemin böyle bir eğilimi engellemediği ve bu anlamda çok parti sistemini kolaylaştırıcı yönde etki yaptığı ya da imkân sağladığı söylenebilir.²⁶

Yazarın yanıt aradığı sorulardan biri de, nisbi temsilin etkisinin sınırlarına ilişkindir. O'na göre, nisbi temsilin çoğaltıcı bir etkiye sahip olduğunu inkar etmek mümkün olmasa da, bu etki çok da büyük değildir. Diğer yandan, nisbi temsilin çok parti sistemini teşvik eden iki türlü bir seçim sisteminden önce mi, sonra mı uygulamaya konulduğunu ayırt etmek gerekir ki, birinci durumda çoğaltıcı etki, ikinci durumdaki kadar belirli değildir.²⁷ Bu anlamda, ileri sürüldüğü gibi nisbi temsilin parçalayıcı bir etkisi olmayıp, bu etki eski partilerin bölünmelerinden çok, yeni küçük partilerin kuruluşuyla kendisini göstermektedir.²⁸

Seçim sistemlerinin parti sistemlerine etkisi bağlamında üzerinde durulması gereken noktalardan biri de, toplumsal yapıdaki değişimin niteliği ve yönüdür. Sosyal türdeşlikten yoksun, merkezkaç eğilimlerin güçlü ve ideolojik çatışmaların yoğun olduğu kutuplaşmış çoğulcu parti sistemlerinde, nisbi temsil hükümetlerin ömrü ve dayanıklılığını olumsuz yönde etkileyerek, hükümet istikrarsızlığına yol açarken, merkezci eğilimlerin güçlü olduğu, partilerin toplumdaki bölünmeleri temsil ettiği ülkelerde, bu sistemin hükümet istikrarsızlığına yol açtığını söylemek zordur. Birinci duruma, İtalya, Weimar Cumhuriyeti, IV. Fransız Cumhuriyeti, ikinci duruma ise Federal Almanya, Hollanda, İrlanda, İsveç, Danimarka, Norveç, İsviçre gibi ülkeler örnek verilebilir.²⁹ Hermans ve Milnor seçim sistemlerinin parti sistemleri aracılığıyla hükümet istikrarını etkileyece-

Eğer toplumda çok parti eğilimi mevcutsa, nisbi temsilin çok parti sisteminin sebebi olduğu gibi bir sonuç da çıkarılamaz. Ancak bu sistemin böyle bir eğilimi engellemediği ve bu anlamda çok parti sistemini kolaylaştırıcı yönde etki yaptığı ya da imkân sağladığı söylenebilir.

Özgür
bir toplum için...

ğini, bunun da istikrarlı bir demokrasinin temel belirleyicisi olduğunu iddia etseler de³⁰, son tahlilde seçim sisteminin her iki olguya etkisinin ancak sosyal koşullarla birlikte değerlendirildiği takdirde anlamlı olacağını düşünmek gerekir. Nitekim bu araştırmacılar dahi, hükümet istikrar-sızlığının oluşumunda belirleyici faktör olarak kültürel parçalanmalara bağlı toplumdaki siyasal aşırılık ya da ılımlılığın etkisini ihmal etmezler.³¹ Belçika ve İsveç örnekleri, bu ülkelerin nisbi temsili kabul ettikten sonra istikrarlı hükümetlerle yönetildiklerini göstermektedir.

2. Duverger Yasası'nın Değerlendirilmesi

Duverger'nin başta ABD ve İngiltere olmak üzere çeşitli Batı Avrupa ülkelerindeki seçim sistemlerinin parti sisteminin biçimi ve işleyişine etkisi konusunda geliştirdiği hipotezlere çeşitli eleştiriler yöneltilmektedir. Eleştiriler genel hatlarıyla şu noktalarda yoğunlaşır: Çoğunluk yöntemiyle iki parti sistemi arasındaki ilişkinin mükemmel olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi, iki parti sistemine yol açan etkenler arasında, yazarın da Belçika örneğinde kabul ettiği gibi birtakım sosyolojik etkenler öne çıkar. Bu etkenlerle ilgili olarak, özellikle İngiltere'deki iki parti sistemi konusunda Lipson *ülkenin toplumsal düzeninin görece olarak türdeş olmasına ve çok sayıda partinin belirmesine pek fazla olanak tanımamasına dikkat çekmektedir*. Hatta Lipson'a göre, parti sisteminin seçim sistemini belirlediği, İngiltere'nin uzun bir süre bu etki-tepki ilişkisinin ürettiği parti sistemini Yeni Zelanda, Avustralya, G. Afrika'ya ihraç ettiği malumdur.³²

İki parti sisteminin mevcut olduğu İngiltere, Yeni Zelanda, ABD, Kolombiya, Malta ve Venezuela'dan sadece üç ülke (İngiltere, Yeni Zelanda ve ABD) çoğunluk sistemini benimsemişken, diğer ülkeler yasama meclisinin oluşumunda nisbi temsil sistemini uygulamaktadır. Diğer yandan, çoğunluk sistemini uygulayan Kanada'da ancak II. Dünya Savaşı'na kadar iki parti sistemi mevcut iken, savaştan sonra iki buçuk parti sistemi egemen³³ olmuştur. Bu nedenle, çoğunluk sistemi (özellikle tek turlu çoğunluk sistemi) ile iki parti sistemi arasındaki ilişki Duverger'nin iddia ettiği ölçüde güçlü değildir.

Diğer yandan, çoğunluk sisteminin mekanik etkisi ancak üçüncü ve diğer partilerin sınırlı bölgesel bir temele sahip olması durumunda devreye girer. Bölgesel temel ne kadar güçlüyse, temsil olanağı o kadar büyüktür. Bu yargı özellikle Kanada örneğini açıklamaya yardımcı olur. Gerçi Duverger Kanada örneğini ele alırken, çoğunluk sisteminin esas etkisinin yöresel temelle sınırlı olduğunu da belirtiyor.³⁴ Bu anlamda Özbudun'un da ifade ettiği gibi, *"...çoğunluk sistemi, yöresel veya bölgesel nitelikteki küçük partilerin varlığıyla bağdaşabilir. Hatta bu sistem, bölgesel partilerin, o bölgenin milletvekillerinin tümünü veya büyük çoğun-*

*luğunu ele geçirmelerini mümkün kılarak, sözü geçen partilere, orantılı temsille, elde edebileceklerinden daha büyük bir güç kazandırabilir”.*³⁵

Duverger'nin sosyolojik bir izah tarzıyla *düalist* ülkelerin çoğunluk sistemi uyguladıklarına ilişkin hipotezinde, sosyal bölünme örüntüleriyle çoğunluk sistemi arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla tek bir bölünme çizgisinin bulunduğu toplumlarda iki parti sisteminin oluşmadığını, bu ülkelerin çoğunluk sistemini benimsediklerini ifade etmek gerekir. Diğer yandan, parçalanmış parti sisteminin bir çok örneğinde çoğunluk sistemine doğru yönelmenin iki parti sistemini getireceğini iddia etmek pek mümkün değildir. Örneğin Fransa'da III. Cumhuriyet döneminde bölgesel temelli partilerle işleyen sistem, iki partili sisteme dönüşmemiştir.

Duverger'nin nedensellik ilişkisine yönelik en çarpıcı eleştiriyi getiren Leys, öne sürülen hipotezlerin mantıki açıdan kusurlu ve *kullanılması mümkün olmayan* hipotezler olduğunu iddia etmektedir. O'na göre, *“çoğunluk sisteminin etkisi ulusal düzeyde değil, ancak yöresel düzeyde kendini gösterir. Mekanik ve psikolojik etkenler, belli bir seçim çevresinde üçüncü veya daha zayıf durumda olan partinin seçmenlerinin, o seçim çevresinde birinci veya ikinci sırada bulunan partilerden birine yönelmelerine yol açar. Ancak bütün seçim çevrelerinde ilk iki sırayı işgal eden partilerin aynı partiler olması için hiç bir sebep yoktur”*³⁶.

Diğer yandan, çoğunluk sisteminin sistemdeki partilerin sayısını azaltma eğilimi seçmenlerin yerel ya da bölgesel sistemden çok, ulusal siyasal sisteme öncelikli olarak bağlanmaları durumunda söz konusu olabilir. Fransa'da III. Cumhuriyet döneminde olduğu gibi, siyasal rekabetin tamamen bölgeselleşmesi durumunda, *mekanik ve psikolojik* etkenlerin işlemesi zorlaşır. Güçlü bölgesel kimlikler ve bölünmelerin bulunduğu yerlerde, üçüncü ve dördüncü partiler ortaya çıkabilir ve kendi varlıklarını koruyabilirler. Çünkü her iki etken de sadece ılımlı keskinliğin bulunması halinde var olacak ve saf bir iki parti sistemi Kanada örneğinde olduğu gibi başaramayacaktır. ABD'de XIX. yy'ın ortalarından XX. yy'ın ortalarına kadar egemen olan bölgesel bölünme nedeniyle iki parti sistem kalıbının bozulmasını başkanlık sistemi önlemiştir. Fakat, 1960'lar Batı Alman parti sistemi örneğinde olduğu gibi, ulusal siyasi yönelimlerin bulunduğu yerlerde çoğunluk sisteminin disiplini partilerin sayısını azaltma eğiliminde olabilmektedir.

Rae'e göre de, seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerinde farklı etkileri bulunsa dahi, bir takım ortak etkilerin varlığı söz konusudur: Seçim sistemlerinin tümü büyük partilerin artık temsiline, küçük partilerin ise eksik temsiline yol açarken, bu eğilimin üç temel özelliği göze çarpar: 1- Seçim sistemlerinin tümü orantısız sonuçlara yol açma eğilimindedir,

Özgür bir toplum için...

2- Tüm seçim sistemleri, seçimlere katılan partilerin etkin sayısı ile karşılaştırıldığında, özellikle parlamentodaki partilerin etkin sayısını arttırma eğilimindedir ve 3- Tüm seçim sistemleri, seçmen çoğunluğunun desteğini elde edememiş partiler için bir parlamento çoğunluğu oluşturabilir ve bu eğilim özellikle nisbi ve mutlak çoğunluk sistemlerinde nisbi temsile göre çok daha güçlü olmaktadır.

Bütün seçim sistemleri sandalyelerin parçalanmasını azaltma, büyük partileri ödüllendirme eğiliminde olsa da, bu durumun özellikle tek adlı, tek turlu çoğunluk sistemleri için çok daha fazla geçerli olduğu söylenebilir.³⁷ Powell, Rae'nin bu önermesine karşı çıkmamakla birlikte, çeşitli ülkelerin sosyal koşullarını incelemesi sonucunda parti sistemlerindeki parçalanmaya ilişkin yaptığı saptamalarında, seçim sisteminden ziyade, sosyolojik yaklaşıma paralel olarak sosyo türdeşlik üzerinde durmakta ve eğer sorun boyutları bağlamında türdeşlik ağır basıyorsa, nisbi temsil sisteminin çok partinin yaşamasını mümkün kılmayacağını iddia etmektedir. *Duverger Yasası*, buna yöneltilen eleştiriler ve katkılar birlikte değerlendirildiğinde, benimsenecek seçim sisteminin göreceli olarak parti sistemlerinin ortaya çıkışında tek başına belirleyici olmasa dahi, önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

SEÇİM SİSTEMLERİ TERCİHİNDE KRİTERLER VE SONUÇLARI

Seçim sistemlerinin tercihinde, karar alıcıların amaçlarına göre çeşitli kriterlerden yararlanılır. Bu tercihte ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları, siyasal koşulları, siyasi rejimin niteliği, siyasi iktidarların beklentileri gibi

unsurlar belirleyicidir. Bunlar aynı zamanda seçim sistemlerinin hedefleri olarak kabul edilmekte olup, siyaset bilimci Horowitz konuya ilişkin 6 hedeften bahseder: oy dağılımı ile sandalye dağılımı arasında oranlilik, hesap verebilirlik, istikrarlı hükümetlerin kurulması, halkın en çok istediği adayın seçilebilmesi, farklı etnik ve dini gruplar arasında uzlaşma yapılmasına imkan vermesi ile azınlıkların temsidir.³⁸ Tercih edilen kriterler son tahlilde az ya da çok siyasal sonuçlara yol açar ki, bu sonuçlar arasında en önemlileri temsilde adalet ile parlamentoda temsil edilen partilerin sayısı ile sistemin orantısızlık derecesi üzerinedir.³⁹

Temsilde adalet seçmen tercihlerinin parlamentoya yansımaya ilgili olup, seçimlerde kullanılan oylarla seçim sonucunda oluşan sandalye dağılımı, birbirinden farklı tablolar oluşturuyorsa temsilde adaletsizlikten söz edilir.

Temsilde adalet seçmen tercihlerinin parlamentoya yansımaya ilgili olup, seçimlerde kullanılan oylarla seçim sonucunda oluşan sandalye dağılımı, birbirinden farklı tablolar oluşturuyorsa temsilde adaletsizlikten söz edilir. Temsilde adaletsizliğin yüksek olması, vatandaşların siyasal katılımında bulunmasını sağlayan “si-

yasal özgürlüklerin” etkin bir şekilde kullanılamadığı anlamına da gelir. Buna yol açan temel unsurlar; temsil edilmeyen oylar ile orantısızlıktır (disproportionality). Bir parti veya siyasi görüşü destekleyenlerin oyları seçim sisteminin çeşitli özelliklerinden dolayı parlamento dışı kalırsa, burada temsil edilmeyen oylar mevcuttur. Söz konusu oyların oranının artması bir noktadan sonra temsil sorununa dönüşür.⁴⁰ Çoğunluk sistemlerinde oyların çoğunluğunu alan parti sandalyelerin de tamamını elde ettiği için, bu sistemde temsil edilmeyen oy sorunu daha belirgindir. Fakat bu demek değildir ki nispi temsil sistemlerinde temsil adaletsizliği yaşanmaz. Özellikle seçim barajının olup olmaması ya da seçim barajının yüksekliği, seçim barajının ulusal ya da bölgesel oluşu, seçim çevresi büyüklüğü ve sandalye formülü de temsilde adaletsizliğe nispi temsil sistemlerinde yol açabilir. Fakat asıl belirleyici olanın orantısızlık olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim seçim barajının yüzde 1 dolayında olduğu Hollanda en düşük orantısızlık derecesine sahipken, barajın yüzde 5 olduğu Polonya’da orantısızlık ciddi bir sorundur. Özellikle seçim barajı ile seçim çevresi büyüklüğü birlikte temsil adaletsizliğine daha fazla yol açmaktadır. Seçim çevresi küçüldükçe orantısızlık artar, ikisinin birarada bulunmasıyla ise ortaya çıkan Taagepera’nın “etkin seçim barajı” olarak ifade ettiği durum temsilde adaletsizliğin belirginleşmesidir.⁴¹

Konuya oy dağılımı ile sandalye dağılımı arasında oranlılık (proportionality) açısından baktığımızda, benimsenen seçim sistemleri, seçmen tercihleriyle oluşan partilerin oylarıyla, seçim sisteminin şekillendirdiği partilerin parlamentodaki milletvekili oranı arasında oranlılığa ya da orantısızlığa yol açar. Orantısızlık ne kadar yüksekse, partilerin aldığı oyların parlamentoda temsil edilmesinden o ölçüde uzaklaşmış olur. Bunun anlamı, partilerin oy oranlarıyla milletvekili oranları arasında sapma anlamına gelir ki, Douglas W. Rae, John Loosemore ve Victor J. Hanby, Michael Gallaver, Bernard Grofman, Arend Lijphart gibi siyaset bilimciler orantısızlık derecesini ölçen çeşitli formüller geliştirmişlerdir.⁴²

Partilerin etkin sayısı da seçim sistemlerinin siyasal sonuçları hakkında bilgi vericidir. Uygulanan seçim sisteminin çoğunluk ya da nispi temsil oluşu partilerin etkin sayısının yüksek ya da düşük olmasında etkili olur. Nitekim Lijphart’ın 21 istikrarlı ve gelişmiş demokrasiyi 1945-1980 dönemi için incelediği araştırmasında basit çoğunluk sisteminde parlamento partilerinin etkin sayısını 2.1, nispi temsil sistemlerinde ise 3.8 olarak saptaması, basit çoğunluk sisteminin iki-parti sistemiyle, nispi temsil sisteminin çok-parti sistemiyle ilişkisini ortaya koyması anlamında dik-

Özellikle seçim barajının olup olmaması ya da seçim barajının yüksekliği, seçim barajının ulusal ya da bölgesel oluşu, seçim çevresi büyüklüğü ve sandalye formülü de temsilde adaletsizliğe nispi temsil sistemlerinde yol açabilir.

Özgür
bir toplum
için...

kate değerdir. Yazar seçim sistemlerinin partilerin sayısı üzerindeki etkilerini incelerken, partilerin düz sayısı yerine, “etkin sayısı”ni (effective number of parties) kullanır. Özbudun’a göre bunun nedeni, parlamentoda iki büyük partiye ek olarak, çok küçük bazı partilerin de temsil ediliyor olmaları, sistemin iki partili niteliğini bozmamasıdır. Örneğin, İngiliz Avam Kamarası’nda her zaman iki büyük parti dışında partilerin de temsil edilmelerine rağmen, bu ülke iki partili sistemin tipik örneklerinden biridir.⁴³

Lijphart’ın 36 demokraside 1945-1996 zaman aralığında yasama organı seçimlerinde tespit ettiği ortalama orantısızlık derecelerinin benimsenen seçim sistemlerine göre önemli ölçüde farklılaştığını göstermektedir. Tablo 1’de konuya ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

TABLO 1: 36 DEMOKRASİDE 1945-96 DÖNEMİNDE YASAMA ORGANI SEÇİMLERİNDE KULLANILAN ORTALAMA SEÇİM ORANTISIZLIK DERECELERİ

Ülke	Orantısızlık Derecesi	Seçim Sistemi	Ülke	Orantısızlık Derecesi	Seçim Sistemi
Hollanda	1.30	Nispi temsil	İspanya	8.15	Nispi temsil
Danimarka	1.83	Nispi temsil	Avustralya	9.26	Mutlak Çoğ.
İsveç	2.09	Nispi temsil	P. Yeni Gine	10.06	Nispi Çoğ.
İsrail	2.27	Nispi temsil	İngiltere	10.33	Nispi Çoğ.
Malta	2.36	N.T.-Artık oy	Kolombiya	10.62	Nispi temsil*
Avusturya	2.47	Nispi temsil	Yeni Zelanda	11.11	Nispi Çoğ.
Almanya	2.52	Nispi temsil	Hindistan	11.38	Nispi Çoğ.
İsviçre	2.53	Nispi temsil	Kanada	11.72	Nispi Çoğ.
Finlandiya	2.93	Nispi temsil	Botswana	11.74	Nispi Çoğ.
Belçika	3.24	Nispi temsil	Kosta Rika	13.65	Nispi temsil*
İtalya	3.25	Nispi temsil	Trinidad	13.66	Nispi Çoğ.
Lüksemburg	3.26	Nispi temsil	Venezüella	14.41	Nispi temsil
İrlanda	3.45	N.T.-Artık oy	A.B.D	14.91	Nispi Çoğ.
Portekiz	4.04	Nispi temsil	Bahama	15.47	Nispi Çoğ.
İzlanda	4.25	Nispi temsil	Barbados	15.75	Nispi Çoğ.
Norveç	4.93	Nispi temsil	Mautitus	16.43	Nispi Çoğ.
Japonya	5.03	Devredilemez-Artık Oy	Jamaika	17.75	Nispi Çoğ.
Yunanistan	8.08	Nispi temsil	Fransa	21.08	Mutlak Çoğ.*

Kaynak: Arend Lijphart; Demokrasi Motifleri, (çev.Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun), Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, s.161. * Başkanlık sistemleri

Tablo 1'de görüldüğü gibi, nispi temsil sistemlerinin bir çoğu yüzde 1-5 arasında değişen ortalama orantısızlık derecesine sahip iken nispi ve mutlak çoğunluk sistemlerinin çoğu yüzde 10-20 arasında orantısızlık derecesiyle dikkat çekiyor. Nispi temsil sisteminin yüksek orantısızlık derecelerine sahip tek istisnai örneklerinin Kolombiya, Venezüella ve Kosta Rika olması Lijphart'a göre başkanlık sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim yasama organı seçimlerindeki orantısızlık dereceleri nispi temsil sistemi için normal sonuç olarak değerlendirilebilecek yüzde 2.96-4.28 arasında değişmektedir.⁴⁴

Her iki tabloda gözlenen en net bulgu, çoğunluk sistemlerinde orantısızlık derecelerinin yüksek, parlamento partilerinin etkin sayılarının

TABLO 2: 36 DEMOKRASİDE SEÇİM VE PARLAMENTO PARTİLERİNİN ETKİN SAYISI

Ülke	Seçim Partilerinin Etkin Sayısı	Parlamento Partilerinin Etkin Sayısı	Ülke	Seçim Partilerinin Etkin Sayısı	Parlamento Partilerinin Etkin Sayısı
Hollanda (2012)	5.94	5.70	İspanya (2011)	3.34	2.60
Danimarka(2011)	5.71	5.61	Avustralya(2013)	4.26	3.23
İsveç (2014)	5.41	4.99	Pap.Yn.Gine	-	-
İsrail (2015)	7.7	6.9	İngiltere (2010)	3.71	2.57
Malta (2013)	2.05	1.97	Kolombiya (2014)	7.36	5.69
Avusturya (2013)	5.15	4.59	Y.Zelanda(2014)	3.27	2.96
Almanya (2013)	4.8	3.5	Hindistan (2014)	6.82	3.45
İsviçre (2011)	6.35	5.57	Kanada (2011)	3.43	2.41
Finlandiya (2011)	6.47	5.83	Botswana (2014)	2.88	1.95
Belçika (2014)	9.62	7.82	Kosta Rika (2014)	6.20	4.92
İtalya (2013)	5.33	3.47	Trinidad (2010)	1.93	1.71
Lüksemburg(2013)	4.85	3.93	Venezüella (2010)	2.19	1.97
İrlanda	4.77	3.52	A.B.D	2.14	1.96
Portekiz (2011)	3.66	2.93	Bahama (2012)	2.38	1.57
İzlanda (2013)	5.83	4.42	Barbados (2013)	2.01	1.99
Norveç (2013)	4.87	4.39	Mautitius (2014)	2.56	1.66
Japonya (2014)	4.97	4.14	Jamaika (2011)	2.00	1.80
Yunanistan(2015)	4.43	3.09	Fransa (2012)	5.27	2.83

Tablodaki veriler Lijphart'ın incelediği ülkeler özelinde, ilgili ülkelerde yapılan genel seçimlerdeki seçim ve parlamento partilerinin etkin sayılarını göstermektedir. Veriler için bkz. http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf

Özgür bir toplum için...

düşük, nispi temsil sistemlerinde ise orantısızlık derecelerinin düşük, parlamento partilerinin etkin sayısının daha yüksek olmasıdır. Bunun anlamı, istisnaları olmakla birlikte çoğunluk sistemlerinin daha orantısız sonuçlara yol açması, nispi temsil sistemlerinin ise parlamentoda daha fazla partinin temsiline imkân tanınmasıdır.

Horowitz'in seçim sistemlerinin hedeflerinden biri olarak belirttiği hesap verebilirliğe özellikle çoğunluk sistemlerinin daha uygun olduğu düşünülmektedir. Bu, basit çoğunluğun doğurduğu iki parti sistemlerinde iktidarın iki parti arasında sık elde değiştirmesi nedeniyle, iktidar partilerinin seçmene karşı hesap verme konusunda daha duyarlı olduğu

tezine dayanır. Çünkü, adeta bıçak sırtındaki iktidarın sayısal çoğunluğu, hesap verememe durumunda bir sonraki seçimde iktidarın diğer güçlü partiye devredilmesine yol açabilir.⁴⁵ Bir diğer hedef olarak dile getirilen istikrarlı hükümetlerin kurulmasıyla kastedilen yönetimde istikrardır. Seçim sistemleri konusunda en fazla öne çıkan kavramlardan olan yönetimde istikrar ile genellikle hükümetlerin uzun ömürlü, yani istikrarlı olmaları ifade edilir. Aslında yönetimde istikrar daha geniş bir kavram olup, bu çok kez seçim sisteminin/seçim sonuçlarının ürünü değil, başka siyasal faktörlerin bir çıktısıdır ki, bunların başında da hiç şüphesiz genel anlamıyla siyasal istikrar gelir.⁴⁶ Siyasal istikrar ise bir siyasal sistemin kurumlarının ani bir değişime

Aslında yönetimde istikrar daha geniş bir kavram olup, bu çok kez seçim sisteminin/seçim sonuçlarının ürünü değil, başka siyasal faktörlerin bir çıktısıdır ki, bunların başında da hiç şüphesiz genel anlamıyla siyasal istikrar gelir.

uğramadan varlığını sürdürmesidir. Hükümet istikrarı siyasal istikrarın ölçütlerinden sadece biri olup, bunun dışında istikrardan söz ederken sivil düzenin varlığına, siyasal meşruiyete, yapısal değişimin yokluğuna ve anayasanın dayanıklılığına da bakmak gerekir.⁴⁷ Bu ölçütlerin tesisi salt seçim sistemlerinin ne ürünü ne sonucu olabileceği için, seçim sistemlerinin yönetimde istikrarı sağlayıcı ya da ortadan kaldırıcı etkileri olduğunu söylemekten ziyade, yardımcı rolünden bahsetmek daha doğrudur. Kaldı ki istikrar hem demokrasinin hem de siyasal sistemin bir parçası olarak düşünülmesi gerektiği için, istikrarlı hükümet ile istikrarlı demokrasinin farklı şeyler olduğu çekincesini koyarak, istikrarın işleyen demokrasinin başlıca göstergelerinden biri olduğunu belirtmeliyiz.⁴⁸

Seçim sistemlerinin bir diğer hedefi olan halkın en çok istediği adayın seçilebilmesi, özellikle nispi temsil sistemindeki liste uygulamalarında hayata geçer. Bu sistemdeki blok liste, karma liste ve tercihli oy çeşitlerinden özellikle tercihli oy sisteminde seçmen oy vermeyi düşündüğü partinin listesinden bir adayı tercih etme hakkına sahip olduğu için, uygulama halkın aday tercihlerini daha fazla yansıtmaya özelliğine sahiptir. Ayrıca, nispi temsil çoğunluk sistemiyle karşılaştırıldığında farklı etnik ve

dini gruplar arasında uzlaşmayı kolaylaştırarak, özellikle azınlıkların parlamentoda temsiline daha fazla imkan tanıyan bir sistem olarak kabul edilir.

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ: HUKUKSAL TEMEL VE UYGULAMALAR

Türkiye'de seçim sistemlerinin hukuksal temeli I. Meşrutiyet döneminde çıkarılıp, 1943 seçimlerine kadar uygulanan seçim kanununa dayanır. İki dereceli çoğunluk sistemine göre milletvekilleri öncelikle basit çoğunluğa, sonra da salt çoğunluğa göre seçilmekteydi. 1946-1960 döneminde liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır.⁴⁹ 14 Aralık 1942'de kabul edilen 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu seçim sisteminde önemli bir değişiklik yapmamış, 1946'da çıkarılan kanun ile iki dereceli seçim sistemi tek dereceli seçime dönüştürülmüştür. 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun en önemli özelliği, tek dereceli seçimi öngörmesiydi. 1950'de değiştirilen kanun ile açık oylama kaldırılarak, genel, eşit ve gizli oy ilkesi kabul edilmiş, 1950, 1954 ve 1957 seçimleri bu kanuna göre yapılarak, salt çoğunluk ilkesi uygulanmıştır. 16 Şubat 1950'de 5545 sayılı yeni bir Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edilmiştir. Bunun nedeni, mevcut kanunun seçim güvenliğini çözememesiydi. Kanunun 1. maddesinde öngörülen genel, eşit, gizli oy ilkesi, eski kanundaki açık oy ilkesi dikkate alındığında, değişikliğin genel ilke ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktaydı.⁵⁰ Özbudun'un da belirttiği üzere bu sistem alınan oy ile parlamentodaki temsil oranı arasında büyük uçurumlar yaratmakta ve temsil adaletini büyük ölçüde zedelemekteydi. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti oyların % 53.4 ile parlamentodaki vekillerin % 83.6'sını kazanmış, buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi aldığı % 39.8'lik oya rağmen parlamentoda ancak % 14.4'lük bir temsil oranına ulaşabilmiştir.⁵¹ 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde her partinin illerin oluşturduğu seçim çevrelerinde, listeler halinde adaylarını sunduğu ve en çok oy alan parti listesinin o ildeki milletvekillerinin hepsini kazandığı çoğunluk sistemi uygulanmıştır.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yapılan seçim kanunu ile seçim sisteminde köklü bir değişikliğe gidilerek nispi temsil sistemine geçildi. Sistemde köklü değişikliklere gidilmesinin temel nedeni; temsilde adalet ilkesini hayata geçirmektir. Nisbi temsilin "d'Hondt" yöntemi uygulanarak, seçim barajı bir seçim çevresindeki geçerli oyların ilgili seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili adaylarına bölünmesi ile tespit edilmekteydi. Eğer hiçbir parti barajı geçemezse, bu sistem barajsız olarak uygulanacaktı. Parti sayısının artışına bir ölçüde engel olan ve nispeten büyük partilerin yararını gözetken d'Hondt yöntemiyle, basit seçim kotası esaslı (baraj) birlikte uygulanmıştır. Bu yöntemin benimsenmesi, aslında tasarıda öngörülen ve nisbi temsil sisteminin temeli olan her görüşün parlamentoda temsil edilmesi ilkesiyle tam anlamıyla örtüşmüyordu.⁵²

Benimsenen seçim sisteminde ilk değişiklik 1965 yılında gerçekleştirilmiş ve nispi temsil sistemi terk edilerek, Milli Bakiye sistemine geçilmiştir. Bu hem küçük partilerin yararına işlemiş, hem de Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelecek oyu almasını sağlamıştır. AP'nin bu sistemden memnun olmaması nedeniyle, 1968'de barajlı D'hondt yöntemine dönülse de, Anayasa Mahkemesinin seçim barajını iptal etmesi nedeniyle 1973 ve 1977 seçimlerinde barajsız d'Hondt yöntemi uygulanmıştır.⁵³ Mahkemenin 6 Mayıs 1968'deki iptal gerekçesi, Anayasa'nın 55. maddesinde belirtilen seçimlerin serbestliğine aykırılıktı.

12 Eylül askeri rejimi döneminde seçim sistemi olarak hükümet krizlerini önleyip istikrara hizmet etmek amacıyla hem seçim çevresi hem de ulusal barajlı d'Hondt yöntemi benimsenmişti. Çifte baraj büyük partileri kollamakta, küçük partileri ise parlamento dışına itici nitelikteydi. Nitekim 1983 ve 1987 seçimlerinde parlamentoya ancak 3 parti girebilmiştir. Bu sistem özellikle 1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde 1. partiye mutlak avantaj sağlarken temsilde adalet ilkesini önemli ölçüde zedeliyordu.⁵⁴

Konuya sistemin hukuki temelleri bağlamında baktığımızda, 1983 seçimlerinde uygulanan sistem 1984 yerel seçimlerine kadar büyük anlaşmazlıklar ve itirazlara yol açacak şekilde değiştirilmemiş, yapılan düzenlemeler üzerinde tartışmalar olsa da, geniş yankı bulmamıştır. Sistemde köklü değişiklikler getiren, bu nedenle de kamuoyunda geniş tartışmalara yol açan ilk düzenleme 28 Mart 1986 tarih ve 3270 sayılı kanundur. Siyasi Partiler Kanunu'nun 38. maddesi ile Milletvekili Seçim Kanunu'nun 34. maddesinde yapılan değişikliklerle (kontenjan adaylığı ve seçim çevresi barajına ilişkin düzenlemeler) getirilen yenilikler çoğunluk sistemine yakın olup, bunda doğrudan doğruya büyük partileri yararlandırma amacı öne çıkıyordu. Sabuncu ve Şeker'e göre bu, nisbi temsil mantığına dayalı barajlı d'Hondt sistemine çoğunluk sisteminin monte edilmesiydi.⁵⁵

Seçim kanunlarında büyük partiler lehine olan düzenleme yapma 23 Mayıs 1987'de kabul edilen 3377 sayılı kanun ile de sürdürülmüş, hatta güçlendirilmiştir. Bu kanunun getirdiği en önemli yenilik; kontenjan adaylığı ile seçiminde çoğunluk yöntemini korumakla birlikte, kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde çevre barajı hesaplamasında bölme işleminin o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısının bir eksiği ile yapılmasını öngören hükmün çıkarılıp, 2839 sayılı kanunda en çok 7 milletvekilliğinden oluşabilecek olan seçim çevrelerini en çok 6 milletvekilinden oluşacak şekilde yeniden düzenlemesidir. Bu düzenleme ile eskiden 7 milletvekili çıkaran bir seçim çevresinin iki çevreye bölünmesi, seçim çevrelerinin küçültülmesi doğal olarak seçim çevresi barajını yükselteceği için, büyük partilerin yararınaydı.

29 Kasım 1987 genel seçimleri öncesinde de, seçim kanununda değişikliğe gidilmiştir. 10 Eylül 1987 tarihinde çıkarılan 3403 sayılı kanunla, 6 milletvekili çıkaracak olan seçim çevrelerinde bölme işleminin bir eksiği ile yapılacağı hükmü yeniden konarak, ülke genelinde en düşük seçim çevresi barajına sahip olan 6 milletvekili çıkaracak illerdeki seçim çevresi barajı daha da yükseltilmiştir. Sonuçta en geniş seçim çevresine ait en düşük seçim çevresi barajı % 16.6 iken, bu oran %20'ye yükseliyordu.

20 Ekim 1991 genel seçimleri 1987'de uygulanan sistemde iki yeni değişikliğe gidilerek yapıldı. Değişiklikler içinde küçük partilerin yararına olabilecek bazı düzenlemeler dikkat çekiyordu. Bunlardan ilki, 24 Ağustos 1991 tarih ve 3757 sayılı kanunun 7.maddesi ile iki ve üç milletvekili çıkaracak seçim çevreleri ile kontenjan adayı gösterilen dört milletvekili çıkarılacak seçim çevrelerinde barajın % 25, kontenjan adayı gösterilen beş milletvekili çıkarılacak seçim çevrelerinde ise % 20 olarak öngörülmesidir. Barajların kanun metninde oranlı olarak ifade edilmesi, pratikte gerek 2, 3 milletvekili, gerekse kontenjan adayının bulunduğu seçim çevrelerinde barajların düşmesine yol açmaktaydı. 2839 sayılı kanunun 33. maddesinde değişiklik yapan 10. maddede yer alan düzenleme ile seçmenlere partilerin listelerinde yer alan milletvekilliği adayları için tercihli oy kullanabilme imkânı getirilmiştir.

24 Aralık 1995 genel seçimleri öncesinde 27 Ekim 1995'de kabul edilen 4125 sayılı kanunla, seçim sisteminde yapılan yeni düzenlemelerle seçim çevreleri genişletilip, eski sisteme kıyasla nisbi temsile daha yakın sonuçlar yaratabilecek düzeye yaklaşılmasına rağmen, çift barajlı d'Hondt yöntemi adeta bir norm olarak altın kural haline getirildi. Bunun karşısında ise 1982 Anayasası'nın 67. maddesinde yapılan değişiklikle maddenin son fıkrasında "seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir" hükmü tesis edilmiştir. Anayasa Mahkemesi 24 Aralık genel seçimlerinden kısa bir süre önce 4125 sayılı kanunun 16. maddesindeki seçim çevresi barajı ve 8. maddede getirilen "ülke seçim çevresi milletvekilliği" düzenlemesini iptal etti. Mahkemenin iptal gerekçesinde temsilde adalet öne çıkıyordu. İptal kararı üzerine çıkarılan 23 Kasım 1995 tarih ve 4138 sayılı kanunun "TBMM'yi oluşturan 550 milletvekilinin tümünün seçim çevrelerinden çıkarılması ve illerin çıkaracağı milletvekili sayılarının buna göre yeniden belirlenmesi ile çevre barajlarının bütün seçim çevreleri için %10 olarak uygulanması" hükmünde yer alan % 10 çevre barajı Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesi'ne başvurusu sonucunda iptal edildi.

Yeni düzenlemelerle, 1983 seçimleriyle birlikte uygulamaya konulan daraltılmış seçim çevrelerinden vazgeçilerek (çıkarcacağı milletvekili sayısı 18'i aşan İstanbul, Ankara ve İzmir hariç olmak üzere) seçim çevresinde

Özgür bir toplum için...

Seçim sisteminde özellikle yüzde 10'luk ulusal baraj uygulamasının varlığı büyük partiler lehine işlerken, 1982 Anayasası ve seçim kanununda ifadesini bulan temsilde adalet ilkesi ve bu çerçevede siyasal özgürlük prensibi zedelenmiştir.

bütünlüğe dönülmüştür. Ayrıca, tam bir nispi temsil sistemi öngörülüp, kontenjan uygulaması, bölge barajları ve tercih sistemi kaldırılarak blok liste uygulaması geri getirildi. 1995 genel seçimlerinden sonra, seçim kanunlarında çok köklü, sistemi temelden değiştirecek düzenlemeler yapılmadan, 1999 ve sonrasında yapılan genel seçimlerde uygulama sürmüştür. Seçim sisteminde özellikle yüzde 10'luk ulusal baraj uygulamasının varlığı büyük partiler lehine işlerken, 1982 Anayasası ve seçim kanununda ifadesini bulan temsilde adalet ilkesi ve bu çerçevede siyasal özgürlük

prensibi zedelenmiştir. 3 Kasım 2002 seçimlerine DEHAP çatısı altında katılan SDP-EMEP-HADEP ittifakı, DYP, MHP, Genç Parti % 6-9,5 arasında değişen oy oranlarına rağmen parlamentoda temsil şansı bulamadılar. Bu durum 2007 ve 2011 seçimlerinde küçük partilerin bağımsız adaylar ile seçimlere katılmasına yol açmıştır. Küçük partiler seçim barajını aşamadıklarından, güçlü oldukları seçim çevrelerinde bağımsız adayları destekleyerek, 2007 seçimlerinde 26, 2011 seçimlerinde 35 milletvekili çıkarmış ve seçim sisteminin adaletsizliğini bir nebze olsun aşmışlardır. 7 Haziran 2015 seçimlerine aynı seçim sistemiyle gidilmesine rağmen, seçmen bu kez ulusal barajı sandıktaki tercihleriyle etkisiz kılmış, HDP barajı aşp %12.9 oy aldığı gibi, parlamentoya da 80 milletvekili sokmayı başarmıştır.

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİNİN PARTİ SİSTEMİNE YANSIMALARI

Türkiye'de uygulanan seçim sistemlerinin parti sistemine yansımalarını, Tablo 3'te yer alan çeşitli göstergeler yardımıyla inceleyebiliriz. Bu göstergeler, seçim ve parlamento partilerinin etkin sayısı, parlamentodaki en güçlü 2 partinin oy ve sandalye oranları toplamı ile orantısızlık dereceleridir.

1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde en güçlü iki parti olan DP ve CHP'nin oy oranları ile parlamentodaki sandalye oranları karşılaştırıldığında, elde ettikleri oy oranından daha yüksek oranda temsil edildikleri, artık temsili özellikle DP örneğinde gerçekleştiği görülür. Bu durum DP için 1954 seçimlerinde daha belirgindir. Diğer yandan, seçime katılan partilerin etkin sayısı ile parlamento partilerinin etkin sayısı dikkate alındığında, sistemin belirgin biçimde parti sayısını azaltıcı, büyük partileri ise kayırcı niteliği öne çıkarmaktadır. Orantısızlık dereceleri ve parti sayısındaki azalma oranları, bu sistemin her üç seçimde de seçime katılan bazı partiler bağlamında *temsilde adalet* ilkesini zedelediğine işaret ediyor. Bir başka anlatımla, sistem küçük partilerin elde ettikleri oyları etkisiz hale

TABLO 3: 1950-1980 DÖNEMİNDE PARTİLERİN ETKİN SAYILARI-ORANTISIZLIK DERECELERİ

Seçim Sistemi	1950	1954	1957	1961	1965	1969	1973	1977
	Liste usullü çoğunluk	Liste usullü çoğunluk	Liste usullü çoğunluk	Seçim çevresi barajlı d'Hondt	Seçim çevresi barajlı d'Hondt - Milli Bakiye	Barajsız d'Hondt	Barajsız d'Hondt	Barajsız d'Hondt
En Güçlü 2 Parti Oy (%)	92.1	91.4	88.5	71.5	81.6	73.9	63.1	78.3
En Güçlü 2 Parti Sandalye (%)	99.2	98.7	98.7	73.5	83.1	88.7	74.2	89.3
Seçim Partileri Etkin Sayısı (n)	2.3	2.4	2.6	4	2.9	3.6	4.5	3.1
Parlamento Partileri Etkin Sayısı (n)	1.4	1.2	1.8	3.4	2.7	2.4	3.3	2.5
Parti Sayısında Azalma (%)	39.1	50	30.8	15	6.9	33.3	26.6	19.4
Orantısızlık (%)	28	32.8	16.7	1.0	0.75	7.4	5.6	5.5

getirmek suretiyle, bunların temsil edilme haklarını neredeyse ellerinden almış, iki büyük parti lehine aşırı temsile imkan tanımıştır. Oranlık/orantısızlık çerçevesinde bakıldığında, 1950 seçimlerinde % 28 olan orantısızlık 1954'te % 32.8 ile bu dönemde en yüksek düzeye ulaşmış, 1957 seçimlerinde ise %16.7 düzeyinde kalmıştır.

1960 sonrası uygulanan seçim sistemleri önceki dönemlere kıyasla en büyük iki parti dışında küçük partilere de temsil hakkı tanıyordu. Nitekim, en güçlü iki partinin elde ettiği oy oranı ile sandalye oranları arasındaki farkın sadece 2 puan olması ve orantısızlık derecesinin 1961'de %1 ile sınırlı kalması bunun göstergesidir. Diğer yandan, seçime katılan partiler ile parlamentoya giren partiler arasındaki oranı ifade eden parti sayısındaki azalmanın %15'de kalması, sistemin nispeten küçük partiler için büyük çaplı adaletsizliğe yol açmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum seçim partilerinin etkin sayısı ile parlamento partilerinin etkin sayısı arasındaki farkın düşük olmasından da anlaşılmaktadır.

Konuya 1965 seçiminde uygulanan Milli Bakiye sistemi örneğinde bakıldığında, en güçlü iki parti olan AP ve CHP'nin elde ettiği toplam % 81.6'lık oy oranına karşılık, parlamentodaki sandalye oranlarının %83.1 olması ya da orantısızlık derecesinin % 0.75 gibi düşük bir oranda kalması, sistemin aşırı ölçüde büyük partiler lehine işlemediğini göstermekte. Aynı seçimde seçim partilerinin etkin sayısı 2.9, parlamento partilerinin etkin sayısı 2.7, orantısızlık derecesi % 0.75, parti sayısında azalma %6.9'dur. Milli Bakiye yöntemi seçim sisteminin temsilde adaletsizliğini çok büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Orantısızlığın % 0.75'te kalması bunun göstergesidir. Bu anlamda Milli Bakiye sistemi diğer seçim sonuçlarının ortaya çıkardığı tabloyla karşılaştırıldığında, küçük partilerin en fazla yararına işlemiş olan sistemdi. AP'nin kendini tek başına iktidara getiren bu yönetime iktidarını koruma gerekçesi ile karşı çıkması nedeniyle, 20 Mart 1968'de 1036 sayılı kanunla d'Hondt yöntemine yeniden dönmüştür. Şu farkla ki, Kanun'da barajlı d'Hondt öngörülse de, Anayasa Mahkemesi'nin 6 Mayıs 1968 tarihli kararıyla baraj uygulaması Anayasa'nın 55. maddesinde belirtilen, *seçimlerin serbestliği* ilkesine aykırı bulunarak iptal edilince, 1973 ve 1977 seçimlerinde barajsız d'Hondt yöntemi uygulanmıştır.

1969 seçiminde en güçlü 2 partinin oy oranları toplamı % 73.9, sandalye toplamı %88.7, parti sayısında azalma % 33.3, seçim partilerinin etkin sayısı 3.6, parlamento partilerinin etkin sayısı 2.4, orantısızlık %7.4'tür. Görüldüğü gibi, Milli Bakiye'nin terkedilmesi, orantısızlığı bir anda artırmıştır. 1973 seçimlerinde en güçlü 2 partinin oy oranları toplamı %63.1, sandalye toplamı %74.2'dir. Parti sayısında %26.6'lık bir azalma yaşanmış, orantısızlık %5.6'ya gerilemiştir. Seçim partilerinin etkin sayısı 4.5, parlamento partilerinin etkin sayısı ise 3.3'tür. 1977 seçimlerinde ortaya çıkan tabloda en güçlü 2 partinin oyları bir önceki seçime göre artarak %78.3'e ulaşmıştır. En güçlü 2 partinin sandalye toplamı 1971 sonrası en yüksek oran olan %89.3'tür. Parti sayısı %19.4 oranında azalırken, orantısızlık % 4.5, seçim partilerinin etkin sayısı 3.1, parlamento partilerinin etkin sayısı 2.5'tir. Tablo 4'te ise 1983-2015 dönemindeki seçimlere ait göstergelere yer verilmektedir.

6 Kasım 1983 seçimlerine ilişkin bulgulara baktığımızda, çifte barajın büyük bir seçmen kitlesinin temsiline imkân tanımayan özelliğiyle çoğunluk sistemine yakın sonuçlar verdiğini görüyoruz. Seçimden en güçlü iki parti olarak çıkan ANAP ve Halkçı Parti'nin % 75.6'lık oy oranına karşılık, parlamentoda % 81.9 oranında sandalye elde etmeleri, artık temsile yol açarak, temsilde adalet ilkesini zedelemiştir. Aynı seçimde seçim partilerinin etkin sayısı 2.8, parlamento partilerinin etkin sayısı 2.5, orantısızlık derecesi % 4.5'ti.

Büyük partilerin lehine olan ve seçmenin önemli bir kısmının tercihlerini demokratik saymacanın dışına iten sistemin etkileri 1987 seçimlerinde

TABLO 4: 1983'TEN GÜNÜMÜZE PARTİLERİN ETKİN SAYILARI VE ORANTISIZLIK DERECELERİ*

Seçim Sistemi	1983	1987	1991	1995	1999	2002	2007	2011	2015
	Çift Barajlı d'Hondt	Çift Barajlı d'Hondt ve Kontenjan	Çift Barajlı d'Hondt ve Kontenjan	Ülke barajlı d'Hondt	Ülke barajlı d'Hondt	Ülke barajlı d'Hondt	Ülke barajlı d'Hondt	Ülke barajlı d'Hondt	Ülke barajlı d'Hondt
En Güçlü 2 Parti Oy (%)	75.6	61.1	51	41	40.2	53.7	67.5	75.8	65.7
En Güçlü 2 Parti Sandalye (%)	81.9	86.9	65.2	53.2	48.1	98.3	82.3	84	70.9
Seçim Partileri Etkin Sayısı (n)	2.8	4	4.5	6.2	6.7	5.4	3.4	2.9	3.6
Parlamento Partileri Etkin Sayısı (n)	2.5	2	3.6	4.3	4.9	3.8	2.2	2.3	3.1
Parti Sayısında Azalma (%)	10.7	50	20	30.7	26.9	29.7	35.3	20.7	13.9
Orantısızlık (%)	4.5	15.7	7.1	5.8	4.1	22.4	8.0	5.0	5.2

* Tablo 3 ve 4'teki orantısızlık dereceleri 2007 öncesi için şu eserden alınmıştır: Ergun Özbudun; *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, NO:366, İstanbul, 2011, s.101. 2007 sonrası değerler Yüksek Seçim Kurulu ve TÜİK verilerinden yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

de kendisini hissettirmiştir. Salt orantısızlık derecesi (%15.7) bile dikkate alındığında, 1961'den 2002'ye tüm seçimler içinde orantısızlığın 1987'de en yüksek düzeye ulaşması, temsildeki adaletsizliğin ulaştığı boyutu gösteriyor. Parti sayısındaki azalmanın % 50 olması bunu belirginleştirmektedir. Aynı adaletsizlik, en güçlü iki parti olan ANAP ve SHP'nin % 61.1'lik oy oranına karşılık % 86.9 oranında sandalye elde etmesine bakıldığında da görülebilir. Benzer eğilim, 4 olan seçim partilerinin etkin sayısının, parlamento partilerinin etkin sayısında 2'ye düşmesiyle de izlenebilir.

1991 seçimleri öncesinde özellikle seçim çevresi barajında yapılan sınırlı değişiklikler küçük partilerin yararına olsa da, 1987 seçimlerinde üç büyük parti dışındaki parti ve bağımsız adayların elde ettikleri 4.749.232 oyla (toplam oyların yaklaşık beşte biri) ülke barajını aşamamaları, partileri ittifak arayışına yöneltmiştir. Temsilde adaletsizliğin süreceği düşüncesiyle, DEP SHP listelerinden seçime katılırken, İslahatçı Demokrasi Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi ve Refah Partisi üçlü *kutsal ittifaka* yönelmiş, Demokrat Merkez Partisi DYP ile birleşmeyi tercih etmiştir. Sosyalist Parti hariç 5 partinin parlamentoya temsilci sokmaları, küçük partilerin ülke barajını birleşme ve gayri resmi ittifaklarla aştıklarının kanıtıydı.

Özgür
bir
toplum
için...

Özgür bir toplum için...

1991’de uygulanan sistemin parti sistemine etkisine baktığımızda, en büyük iki partinin elde ettiği %51’lik oy oranına karşılık, parlamentodaki sandalyelerin %65.2’sine sahip olmaları, sistemin büyük partilerin yararına işlediği açıktı. Seçime katılan partiler ile parlamentoya giren parti sayısındaki azalmanın %20, orantısızlığın %7.1 olması, 1983 ve 1987’dekine benzer şekilde nisbi temsilin çoğunluğa yaklaşan niteliğini yansıtmaktaydı.

1995 seçimlerinde seçim çevresi barajının kaldırılmasına rağmen, mevcut yüzde 10’luk ülke barajı orantısızlığa ve temsilde adaletsizliğe yol açmaya devam etti. Bunun anlamı nispi temsil ile sağlanmaya çalışılan temsil adaletinin barajlarla bertaraf edilmesiydi. MHP ve HADEP’in 3.472.966 oyla parlamentoya temsilci sokamamaları bunun kanıtıdır.

%5.8’lik orantısızlık derecesi, 1987 ve 1991’e göre düşük olmakla birlikte, 1983’e göre yaklaşık iki kat yüksektir. Nispi temsil esasına dayanmakla birlikte, yüksek ulusal barajın büyük partiler lehine sonuç vermesi nedeniyle en güçlü iki parti RP ve DYP’nin oy güçlerinin (% 41) üzerinde (% 53.2) parlamentoda temsil edilmeleri, sistemin büyük partiler lehine artık temsile yol açıcı özelliğindendi.

2002 seçimleri nispi temsil sistemindeki yüksek barajın bir ülkede ne ölçüde temsil adaletsizliğine yol açtığını göstermesi bakımından tipik bir örnek şeklinde değerlendirilebilir.

1999-2015 arasında yapılan 5 seçimde en güçlü 2 partinin oy oranının en düşük olduğu (% 40.2) seçim 1999 seçimidir. Bundan sonra kademeli olarak bu partilerin toplam oy oranları 2011’de % 75.8’e kadar yük-

selmiş, ardından 7 Haziran seçiminde yeniden gerileyerek % 65.7’ye düşmüştür. En güçlü 2 partinin sandalye oranları itibarıyla bakıldığında, 1999’da % 48.1 olan sandalye oranı 2002’de AK Parti’nin parlamentodaki hakimiyeti nedeniyle % 98.3 gibi çok yüksek bir orana ulaşmıştır. Bunun ardından kademeli olarak gerileyerek, 7 Haziran’da % 70.9’a düşmüştür. Seçim (6.2) ve parlamento (4.9) partilerinin etkin sayıları da 1999 seçimlerinde 1983-2015 döneminde en yüksek düzeyde iken 7 Haziran seçimlerinde 3.6 ve 3.1’e gerilemiştir. Bu trendi parti sayısındaki azalma ve orantısızlık derecesiyle birlikte değerlendirirsek, her ikisinin en yüksek olduğu seçim 2002’dir. AK Parti’nin büyük bir çoğunlukla parlamentoda temsil edildiği ve yasama organında sadece 2 partinin yer aldığı bu seçimde parti sayısı % 29.7 azalırken, orantısızlık derecesi % 22.4’tür. Bu durum parlamentoya sadece 2 partinin girmesinden kaynaklanan bir durum olup, tabloda özellikle yüksek ulusal barajın payı büyüktür. DYP’nin % 9.5, MHP’nin % 8.4, Genç Parti’nin % 7.3, Kürt siyasi hareketinin % 6.2 oy almasına rağmen parlamento dışında kalmaları veri durumu yeteri ölçüde açıklayıcıdır. 2002 seçimleri nispi temsil sistemindeki yüksek barajın bir ülkede ne ölçüde temsil adaletsizliğine yol açtığını göstermesi bakımından tipik bir örnek şeklinde değerlendirilebilir.

2007'de parti sayısında azalmanın (% 35.3) artmasına rağmen, özellikle Kürt siyasi hareketinin temsilcilerinin bağımsız aday olarak seçime katılmaları, orantısızlık derecesinin % 8'e gerilemesine yol açmıştır. 2011 seçimlerinde parti sayısında azalma % 20.7'ye, son seçimde % 13.9'a gerilerken, orantısızlık da benzer biçimde % 5-5.2 düzeyinde seyretmektedir. Orantısızlık derecesinin 2011'den itibaren azalma trendine girmesi özellikle Kürt siyasi hareketinin bağımsız adaylarla parlamentoya temsilci sokup, ulusal barajın etkisini bertaraf etmeleriyle yakından ilişkilidir. 7 Haziran'da HDP'nin barajı geçmesi için seçmenin sandıkta bu partiyle kurduğu stratejik ittifak otoriter seçim mühendisliği (electoral engineering) projesi olarak kurgulanan barajın seçmen iradesiyle nasıl çöktüldüğünü göstermesi bakımından anlamlıdır.

1983-2015 dönemindeki seçimlerde uygulanan nispi temsilin baraj yönteminin partilerin seçim performanslarını parlamentoya yansıtmaya bakımından ne ölçüde sorunlu olduğunu görmek için, parlamentoya giren partilerin oy ve milletvekili oranları ile 1 milletvekili çıkarmak için aldıkları oylara bakılabilir.

Tablo 5'te ilk dikkati çeken; 12 Eylül rejiminin siyasal istikrarın tesis edilmesi adına nispi temsile monte ettirdiği baraj uygulamasının, 1983, 1987, 2002 ve 2007 seçimlerinde tek parti çoğunluklarının imal edilmiş çoğunluklar (manufactured majority) (en güçlü partinin oyların çoğunluğunu alamamasına rağmen parlamentoda sandalyelerin çoğunluğunu kazanması) şeklinde oluşmasına hizmet etmesidir. 2011 seçimlerinde ise AK Parti'nin % 49.8 oy ile parlamentoda % 59.3 sandalyeye ulaşması kazanılmış çoğunluğa (earned majority) çok yaklaşması olarak değerlendirilmektedir.⁵⁶ İmal edilmiş çoğunlukların varlığı doğaldır olarak ancak diğer partilerin oylarının parlamento-ya adil biçimde yansımamasıyla ilintilidir. Tablodaki veriler partilerin oy oranları ile sandalye oranları arasındaki ilişkide durumun istatistiki analiz yapmayı gerektirmeyecek ölçüde büyük partilerin lehine olduğuna işaret etmekte. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında temel neden seçim sistemindeki baraj uygulamalarıdır. 1983 ve 1987'de birinci parti olan ANAP'ın sırasıyla % 45.1 ve % 36.3 olan oy oranına karşılık, parlamentoda % 52.9 ve 64.9 oranında sandalyeye ulaşması başka bir nedenle açıklanamaz. Benzer şekilde 2002, 2007 ve 2011'de % 34,3, % 46.6, % 49.8 oy elde eden AK Parti'nin % 66, % 62 ve % 59.3 oranında temsilciye sahip olması, özellikle ulusal barajın büyük partiler lehine ne ölçüde aşırı temsile yol açtığını açıklayıcı niteliktedir. Bu eğilimi 1 milletvekili çıkarmak için partilerin aldıkları oy miktarına gözetmek suretiyle de gözlemek mümkün.

7 Haziran'da HDP'nin barajı geçmesi için seçmenin sandıkta bu partiyle kurduğu stratejik ittifak otoriter seçim mühendisliği (electoral engineering) projesi olarak kurgulanan barajın seçmen iradesiyle nasıl çöktüldüğünü göstermesi bakımından anlamlıdır.

Özgür
bir toplum
için...

TABLO 5: 1983-2015 DÖNEMİNDE PARTİLERİN OY VE MİLLETVEKİLLİĞİ ORANLARI İLE 1 MİLLETVEKİLİ ÇIKARMAK İÇİN ALDIKLARI OY MİKTARI

	1983	1987	1991	1995	1999	2002	2007	2011	2015
ANAP	45.1 (52.9) 37123	36.3 (64.9) 29809	24.0 (25.6) 44413	19.7 (24.0) 41873	13.2 (15.6) 47941	5.1 (0)	-	-	-
HP	30.5 (29.3) 45177	-	-	-	-	-	-	-	-
MDP	23.3 (17.8) 56858	-	-	-	-	-	-	-	-
SHP	-	24.7 (22.0) 59909	20.8 (19.6) 57574	-	-	-	-	-	-
DYP/DP	-	19.1 (13.1) 77746	27.0 (39.6) 37082	19.2 (24.5) 39970	12.0 (15.5) 44063	9.5 (0)	5.4 (0)	0.7 (0)	0.1 (0)
RP/FP	-	7.2 (0)	16.9 (13.8) 66473	21.4 (28.7) 38053	15.4 (20.2) 43291	-	-	-	-
DSP	-	8.5 (0)	10.8 (1.6) 374900	14.6 (13.8) 54184	22.2 (24.7) 50879	1.2 (0)	0.0 (0)	0.3 (0)	0.1 (0)
MHP	-	2.9 (0)	-	8.2 (0)	18.0 (23.5) 43461	8.4 (0)	14.3 (12.7) 70448	13.0 (9.6)	16.2 (14.5) 94000
CHP	-	-	-	10.7 (8.9) 61450	8.7 (0)	19.4 (32.4) 34344	20.9 (20.4) 65337	26.0 (24.5) 82636	24.9 (24) 87258
HADEP	-	-	-	4.2 (0)	4.7 (0)				
AK Parti	-	-	-	-	-	34.3 (66.0) 29774	46.6 (62.0) 47880	49.8 (59.3) 65440	40.8 (46.9) 73129
SAADET	-	-	-	-	-	2.5 (0)	2.3 (0)	1.2 (0)	2.0 (0)
DEHAP/ Bğz./ HDP	-	-	-	-	-	6.2 (0)	5.2 (4.0) 70595	6.6 (6.5) 80569	13.1 (14.5) 75731
GENÇ Parti	-	-	-	-	-	7.3 (0)	3.0 (0)	-	-

Yaptığımız hesaplamaya göre, seçimlerden birinci çıkan partilerin 1 milletvekili çıkarmak için aldıkları oy miktarı diğer partilerle kıyaslandığında daha düşüktür. Bunda seçim çevrelerinin, partilerin seçim coğrafyalarının da etkisi olmasına rağmen, asıl belirleyicinin seçim sistemi olduğu açıktır. 1983'te birinci parti olan ANAP 1 milletvekilliğini 37123 oyla kazanırken, seçimin üçüncü partisi MDP için gerekli olan oy miktarı 56858 idi. 1991 seçiminin birincisi DYP'nin 37082 oyla 1 milletvekilliği elde etmesi karşısında, parlamentoya % 10.8'lik oy oranıyla girebilen DSP'nin 1 milletvekilliğini 374900 oyla kazanması partiler arasındaki oy ve sandalye performansı arasındaki seçim sistemi temelli çarpıklığa ilişkin tipik bir örnektir. 2007'de AK Parti 47880 oyla 1 milletvekili elde ederken, CHP için gerekli oy miktarı 65337 idi. 7 Haziran seçimlerinde de tablo pek fazla değişmemiştir. AK Parti 73129, MHP 94000, CHP 87258 oyla 1 milletvekili çıkarırken, bağımsız adayların parlamentoya girebilmeleri için gereken minimum oy 75731'di. Bu tablo nispi temsilin temsilde adalet bakımından çok da adil ve temsili olmadığını bir kez daha ilan etmekte.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1980 sonrası benimsenen seçim sistemlerinin seçmenleri iki farklı siyasi rejim seçeneği arasında tercih yapmaya zorladığı anlaşılmaktadır. Bu seçeneklerden *"ilki, istikrarlı, güçlü yürütmeye dayanan ve barajlı bir seçimden çıkmış, etnik ve dini sorunları seçim sistemi ile aşmaya çalışan meclis ve onun hükümetidir. İkinci seçenek ise, küçük partilerin devraldığı ve hiçbir partinin tek başına iktidara gelemeyeceği biçimde dağılmış olduğu, istikrarsız koalisyonlarla yönetilen ve şiddet-terör çağrışımlarıyla dolu bir siyasal rejimdir".*⁵⁷ Yaşanan tüm tecrübelerle rağmen, seçim sisteminin demokratikleştirilmesi ve temsili bir öze kavuşturulması bakımından partiler arasında asgari düzeyde de olsa bir uzlaşma ne dün vardı ne de bugün görülüyor. Oysa, seçim yasalarına değer ve istikrar kazandırılmadığı, kurumsallaştırılamadığı sürece, demokrasiyi yerleşik bir hale getirmek mümkün olamayacaktır. Aşağıda partilerin seçim sistemlerine yaklaşımı ele alınmaktadır.

SIYASİ PARTİLERİN SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİLERİ

12 Eylül rejiminin ürünü olan seçim sisteminin değiştirilmesine yönelik olarak başta siyasi partiler olmak üzere, sivil toplum örgütleri ile akademik çevreler çeyrek asırdan beri alternatif seçim sistemi önerilerinde bulunmaktadır. Burada ilk olarak son yıllarda kamuoyuna yansıyan öneriler üzerinde durulacaktır. AK Parti'nin seçim sistemi önerilerine göz atıldığında, karşımıza son yıllardaki tartışmalar örneğinde şöyle bir tablo çıkıyor: 30 Eylül 2013'de dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanan demokratikleşme paketinde, özellikle genel seçimlerde uygulanan %10 ülke barajı ve temsilde adalet- yönetimde istikrar

ikiliği kamuoyu önünde somut önerilerle tartışmaya açılmıştı.⁵⁸ Mevcut seçim sistemi ile ilgili sorunların gerek Akil İnsanlar Heyeti'nin hazırladığı raporlarda gerek Avrupa Birliği ilerleme raporlarında dile getirilmesi, sisteme neredeyse her kesimden eleştiri gelmesi sistem değişikliğine yönelik olarak AK Parti'nin öne sürdüğü alternatif önerilerin temel motivasyon kaynaklarıydı. AK Parti'nin 4. Büyük Olağan Kongresinde sunduğu 63 maddelik vizyon belgesinde seçim sisteminde köklü değişiklikler yapılacağı dile getirilmiş,⁵⁹ ancak öneriler ayrıntılandırılmamıştı. "2023 Siyasi Vizyon Belgesi"nde "Türkiye'nin bugün karşı karşıya olduğu sorunları çözebilmesi ve risklerle baş edebilmesi, bölgesel ve küresel iddialarını gerçekleştirebilmesi, etkin ve güçlü iktidar yapılarını gerektirmektedir" şeklindeki önermeden yola çıkılarak, güçlü iktidarı, istikrarlı yönetimi dönemsellikten kurtarıp kurumsallaştırma hedefiyle birlikte seçim sistemi önerisi dile getirilmeden, hükümet sistemleri temelinde bir tartışma başlatılmıştır.⁶⁰ Söz konusu demokratikleşme paketi ile birlikte ise AK Parti o dönemde üç farklı seçim sistemi önerisini gündeme getirmiş, bunlardan herhangi birisi üzerinde konsensüs sağlamaya hazır olduğunu deklare etmiştir. Bu üç sistem önerisi sırası ile; mevcut sistem ile devam etmek, %5 ülke barajı ile birlikte uygulanacak 5'li gruplandırılmalı bir daraltılmış bölge seçim sistemi ve ülke barajı olmaksızın uygulanacak bir dar bölge seçim sistemi idi. Bu önerilerden sonra Türkiye 3 seçimi arka arkaya yaşamış, seçim sistemi odaklı tartışmalar yerini ağırlıklı olarak hükümet sistemi tartışmalarına ve salt baraj merkezli tartışmalara bırakmıştır. Tartışma odağındaki bu kayma partilerin seçim bildirgelerine de yansırken, seçim sistemi tartışmaları belirli ifade alanlarının dışında bütüncül bir bakış ile ele alınmamıştır. Erdoğan seçim sistemi tartışmaları henüz devam ederken basına verdiği bir demeçte barajsız dar bölge seçim sistemi için çalışma yaptırıldığını ve bu sisteme geçilebileceğini belirtmiştir.⁶¹ Buna karşılık AK Parti'nin o dönem seçim işlerinden sorumlu genel başkan yardımcısı Mustafa Şentop iller arasında temsilde adalet konusunda sıkıntılar olduğunu ve bazı seçim bölgelerinde seçmenlerin adayları tanımadıklarını kayıt düşerek baraj konusunda bir çalışma yapmadıklarını, fakat daraltılmış bölge konusunda çalışma yürüttüklerini dile getiriyordu.⁶² Dönemin AK Parti Grup Başkan Vekili Mustafa Elitaş ise barajın yönetimde istikrar için hayati önemde olduğunu belirterek, parti olarak baraj konusunda bir çalışmaları olmadığını, fakat kendi adına en doğru sistemin daraltılmış bölgenin kendi içinde bir baraj yarattığını iddia ederek barajsız dar bölge olduğunu ifade etmiştir.⁶³ Bu tezlerin dile getirilmesi sırasında ısrarla üzerinde durulan konu, istikrar için tek parti yönetiminin gerekli olduğu ve gerek seçim barajının gerekse seçim sisteminin bunu desteklemeye yönelik kurgulanması gerektiği fikri olduğu belirtilmelidir. AK Parti'nin seçim sistemine yönelik eleştirilerinin iktidar olmadan önceki dönemde de mevcut olduğunu, hatta Mustafa

Şentop'un bahsettiği alternatif seçim sistemi yaklaşımının kaynağını 27 Temmuz 2002'de Vecdi Gönül'ün verdiği yasa teklifinden aldığını söyleyebiliriz. Gerekçesi bazı bölgelerde 20'nin üzerinde vekil seçildiği, seçmenin ise adayları ve seçilenleri hiçbir zaman tanıyamaması olan bu teklife göre, bir seçim çevresinin en fazla 6 vekilden oluşması öngörülmüş, milletvekili sayısı 6'ya kadar olan illerin bir seçim çevresi sayılması, 7'den 12'ye kadar olan iller 2; 13'ten 18'e kadar olan iller 3; 19'dan 24'e kadar olan iller 4; 25'ten 30'a kadar olan illerin 5 seçim bölgesine ayrılması ve yeni sistemle 87 milletvekili çıkaran İstanbul'da seçim çevresi sayısının 3'ten 13'e yükselmesi, 32 milletvekili çıkaran Ankara'da seçim çevresinin 2'den 6'ya, 26 milletvekili çıkaran İzmir'de seçim çevresinin 2'den 5'e yükseltilmesi gündeme taşınmıştır.⁶⁴

AK Parti'nin seçim sistemine yönelik yaklaşımında bir model önermesine rağmen, görece en derli toplu yaklaşım 2023 Siyasi Vizyon Belgesi'nde yer almaktadır. Bu belgede seçim sistemi ve seçimlere ilişkin sorun teşkil eden yasal düzenlemelerin ortadan kaldırılması, seçme ve seçilme hakkına ilişkin yasakların kaldırılması, özellikle temsilde adaletin güçlendirilmesi hedef olarak belirlenmiş ve bunun için başta Anayasa, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ve 2839 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu olmak üzere tüm yasalarda gerekli değişikliklerin yapılacağı dile getirilmiştir. Bunun yanında, demokratik temsilin azami düzeyde sağlanması, demokratik standartların yükseltilmesi, millet ile milletvekillerinin daha da yakınlaşması, seçme ve seçilme hakkının önündeki bütün antidemokratik engellerin ve kısıtlamaların kaldırılması ile milletin seçtiklerini yakından tanıma ve iletişim kurmasının kolaylaştırılması için gereken yasal düzenlemeler yapılacağı kayıt altına alınmıştır.⁶⁵

7 Haziran 2015 genel seçimleri öncesi AK Parti'nin hazırladığı seçim beyannamesine baktığımızda, odak noktasının başkanlık sistemi olduğu ve seçim sistemi meselesinin bütüncül olarak gündeme alınmadığı görülmektedir. Seçim barajı ile ilgili de herhangi bir ibareye rastlanmamıştır. Her ne kadar özgürlükçü ve insan odaklı yeni Anayasa ile seçimlerin istikrar üretebildiği, yasama ve yürütmenin müstakil olarak etkin olduğu, demokratik denge ve kontrol mekanizmalarının öngörüldüğü, toplumsal farklılıkların siyasal temsiline sağlandığı, ademi merkeziyetçi bir idare sisteminin güçlendirildiği, karar alma süreçlerinin hızlandığı, her türlü vesayetin engellendiği yeni bir siyasal sistemin inşa edilmesi hedefi ortaya konulsa da bu hedef doğrudan bir hükümet sistemi modeli ile (Başkanlık Sistemi) ilişkilendirilmiş, seçim sistemi tartışmasına girilmemiştir.⁶⁶ Seçim sistemi meselesi oldukça muğlak bir şekilde seçim, siyasi partiler ve sair bütün kanunların yeni anayasa ile birlikte bütün olarak yenileneceği bahsiyle ele alınmıştır.⁶⁷

CHP elitlerinin seçim sistemine yönelik olarak kamuoyuna yansımış öneri ve yaklaşımlarına bakıldığında, elitlerin CHP lideri Kemal Kılıçda-roğlu'nun da ifade ettiği gibi %10 seçim barajının çok yüksek olduğu ve bu oranın düşürülmesi konusunda mutabakat içinde oldukları söyle-nebilir.⁶⁸ İl bazında seçim barajını yukarı çekecek bir düzenleme olması nedeniyle daraltılmış bölge seçim sistemi doğru bir sistem olarak gö-rülmemektedir.⁶⁹ Dönemin CHP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Loğoğ-lu'na göre dar bölge sistemi "genişletilmiş bir diktatörlük" tür.⁷⁰ CHP'nin topluma yansıyan görüşlerinin yüzeyinde görülen bu konsensüs bazı milletvekillerinin açıklamalarının da işaret ettiği üzere parti içinde bir ta-kım farklılıkları içermektedir. Örneğin; Konya eski milletvekili Atilla Kart barajın tümünden kaldırılması gerektiğini savunurken, CHP'nin %5 baraj istediğini deklare etmiştir.⁷¹ Parti içinde bir uyuşmazlığın yansıması ola-rak okunabilecek bu farklılaşma CHP'nin parti programı ve 7 Haziran 2015 genel seçimleri için hazırlanan seçim bildirgesinde de gözlenebilir. Parti programında 'yüzde 10 barajı düşürülecektir' denilmekte iken, se-çim bildirgesinde seçim barajının yüzde 5'i geçmemesinin sağlanacağı ifade edilmekte. 2011 yılında CHP tarafından yayınlanan demokrasi ra-porunda yüzde 10'luk barajı savunanların nihai amacının tek bir siyasi hareketin iktidarı elinde tuttuğu yönetim olduğu, bunun istikrardan çok istibdat vaat ettiği belirtilmiştir.⁷² Aynı raporda seçim barajının azami %5 olacağı, en temel çözümün yine parlamentoda olduğu, parlamento-nun temsil kabiliyeti ile yetkilerinin arttırılarak Türkiye'nin farklılıklarının ve sorunlarının üstünün seçim ve siyasal sistem mühendislikleri ile ka-patmanın engelleneceği dile getiriliyordu.⁷³

Seçim Kanunu'na yönelik olarak CHP Parti Programı, gurbetçi vatan-daşlarımızın Türkiye'de yapılan seçimlerde bulundukları ülkede oy kulla-nabilmeleri için yapılan yasal düzenlemedeki yanlışlıkların düzeltileceği⁷⁴ ve yüzde 10 barajının düşürüleceği hedeflerini içermektedir.⁷⁵ 'Yaşanacak Bir Türkiye' başlıklı 7 Haziran seçim bildirgesi ise askeri darbe kalıntısı seçim barajının düşürülerek Meclis'te siyasal çoğulculuğun önünün açıla-cağını,⁷⁶ CHP'nin haklar ve özgürlüklerin otoriter bir başkanlık sistemi için pazarlık konusu edilmesine izin vermeyeceğini, bu amaçla öncelikle se-çim barajının düşürülmesinin sağlanacağını tanımlanan sorunlara çözüm önerisi olarak sunmaktadır.⁷⁷ Seçim kanunları ve siyasi partiler kanunu başta olmak üzere, 12 Eylül rejiminden kalma antidemokratik kanunların değiştirileceği, genel seçimlerde barajın % 5'i geçmemesinin sağlanacağı bildirgede vadedilmiştir. Yurt dışındaki yurttaşların sorunlarının TBMM'ye daha etkin şekilde taşınması için yurt dışı seçim bölgeleri oluşturulacağı ve seçmenlerin her 300 bin seçmene bir milletvekili düşecek şekilde, 10 milletvekili ile TBMM'de temsil edilmesinin sağlanacağı da bildirgede ko-nuya ilişkin dikkat çekici düzenlemelerdir.⁷⁸

CHP İstanbul Milletvekili Akif Hamzaçebi'nin 7 Haziran seçimleri sonrasında seçim barajının %10'dan %5'e indirilmesi için TBMM Başkanlığına sunduğu yasa teklifi konuya ilişkin en güncel gelişmedir. Milletvekili Seçimi Kanunu'nda değişiklik yapılmasını öngören teklifin gerekçesinde, özellikle toplumdaki farklı görüşlerin en geniş biçimde parlamentoya yansımaları sağlayacak olan seçim sistemi ifadesi dikkat çekicidir. Teklife göre, %10 barajı milli iradenin meclise tam yansımaması sonucunu doğurmakta, baraj nedeniyle bazı seçmenler tercihlerinde değişiklik yapma ihtiyacı duymaktadır. Teklifte yer alan ifadeye göre, "2015 genel seçimlerinde %10 seçim barajı halk tarafından fiilen yıkılmıştır. Seçim sonuçları, halk iradesinin %10 seçim barajına karşı olduğunu ve seçim barajının indirilmesi gerektiğini somut olarak ortaya koymuştur"⁷⁹. Hamzaçebi'nin teklifi CHP'nin konuya ilişkin en somut önerilerinden biri olarak dikkat çekicidir.

2007 yılından bu yana TBMM'de kesintisiz yer almasına karşılık, 2011 genel seçimleri öncesi baraj altında kalıp kalmayacağı tartışılan ve Kürt siyasal hareketine herkesin malumu mesafesi ile MHP'nin seçim sistemine yaklaşımı da dikkate değerdir. MHP seçim barajına ve temsil kapasitesinin arttırılmasına yönelik bir çözüm önerisi üzerine çalışmış, bu çalışma basında yer almıştır.⁸⁰ Öneriye göre MHP, tercihli sistem ile dar bölge sistemine karşı çıkmaktadır. Tercihli sistemin partilerin gücünü azaltacağını, partide disiplini sağlamada zorluğa neden olacağını belirterek, dar bölgenin de etnik ve mezhep ayrılıklarını körükleyebileceği sakıncasına dikkat çekilmiştir. MHP lideri Bahçeli'ye göre dar bölge sistemi etnik ayrımcılığı, mafyayı körükleyebilecek ve farklı seçim bölgelerinde politik patronaj, klientalizm, nepotizm ve hemşehricilik bağlarını pekiştirecektir.⁸¹ O'na göre daraltılmış bölge dar bölgeye göre daha tercih edilebilir durumdadır. Çünkü dar bölge Erdoğan'ın diktatörlük özleminin bir uzantısıdır.⁸² Barajın düşürülmesine siyasi istikrarsızlığa neden olacağı, bölünmüş bir siyasi tablo ortaya çıkartacağı gerekçesiyle karşı çıkmış ve barajın yüzde 10 olarak kalmasından yana bir tavır konmuştur. Burada zikredilen sebeplerin yanında, Kürt siyasal hareketinin Mecliste temsilinin engellenmesine yönelik sistemsel bir gerekçe olarak barajın olduğu gibi kalması da MHP'nin yaklaşımını pekiştiren bir gerekçe olabilir. Barajın korunmasını isteyen MHP aynı zamanda baraj altında kalan partiler için 50 ila 100 arasında milletvekili kontenjanı verilmesini ve söz konusu partiler aldıkları oy oranında milletvekili ile Meclis'te temsil edilmesini, ancak bu partilerin grup kuramamalarını önermektedir. 8 Kasım 2009'da yayınlanan "Geleceğe Doğru" isimli MHP Programında parti seçim sistemlerinde, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri arasında denge sağlamanın esas olduğunu ve seçim kanunlarının bu ilkelerin ikisini birden dikkate alacak şekilde yapılmasını gerekli görmek-

tedir.⁸³ Oldukça muğlak ve genel bir takım ilkeler eşliğinde dile getirilen seçim kanunlarında değişiklik yapılacağı önerisi dışında, konuya ilişkin programında başka bir ibare bulunmamaktadır. “Toplumsal Onarım ve Huzurlu Gelecek” adıyla kamuoyuna sunduğu 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri seçim bildirgesinde ise seçimlerde oy kullanımının “elektronik oylama” yöntemi ile yapılmasının sağlanacağı ve bu yöntemin ilk seçimlerde uygulanacağı dile getirilmiştir. Bu kapsamda SEÇSİS programı yerine milli bir yazılım sistemi geliştirilerek seçim sisteminin güvenli hale getirileceği vaadinde bulunulmuştur.⁸⁴ Seçimin yazılımsal yönüne dair bu önerme dışında, bildirmede MHP’nin seçime ilişkin siyasetin finansmanı meselesine, seçim sistemine göre çok daha fazla eğildiği anlaşılmaktadır.

HDP’nin seçim sistemi tartışmalarına nasıl yaklaştığı Kürt siyasi hareketinin neredeyse her seçimde baraj riskiyle karşı karşıya kalması nedeniyle önemlidir. HDP’nin bu konudaki tavrına baktığımızda, barajın yüksekliğine odaklanılmış olmasının yanında, bütüncül bir seçim sistemi önermesinden ziyade şaşırtacak derece kapalı bir nispi sistem vurgusu göze çarpmaktadır. Her ne kadar HDP’nin o dönemki eş başkanı Ertuğrul Kürkçü, reaktif olarak da adlandırılabilir biçimde, barajı düşüren değil yükselten sistemlerin AK Parti’nin doğrudan kazanç sağlayacağı sistemler olduğu, HDP’yi doğuya, CHP’yi kıyılara hapsederek, MHP’yi tamamen silerek AK Parti’nin tek başına anayasa yapma amacına hizmet ettikleri gerekçesi ile dar ve daraltılmış bölge seçim sistemleri karşısında tavır almıştır.⁸⁵ Çözüm olarak mevcut sistemde barajın yüzde 3 düşürülmesini savunmaktaydı. Buna benzer şekilde, HDP’nin kamusal alanda katıldığı tartışmalarda parti elitleri barajın düşürülmesi ya da kaldırılması üzerinde yoğunlaşmışlardır.⁸⁶ Bu noktadan ve parti programı ile 7 Haziran 2015 seçimleri öncesi hazırlanan seçim bildirgesinde yer verilen beyanlardan yola çıkarak HDP’nin ideal olarak barajsız nispi temsile dayalı bir seçim sistemi arzuladığı sonucu çıkarılabilir.

HDP’nin “Biz’ler Meclise!” isimli 7 Haziran seçim bildirgesinde seçimlerle ilgili olarak Siyasi Partiler Yasası’nın demokratikleştirilmesinden, partilerin iç yapılarına kadar ayrıntılı düzenlemelere yer verilirken, seçim barajının kaldırılacağı ve Meclis’te bütün partilerin aldıkları oy oranında temsil edilebilmesinin yolu açılacağı dile getirilmiştir.⁸⁷ Seçim sistemi konusu parti programında siyasi partiler ve seçim yasalarının halk iradesinin sınırsız ve barajsız açığa çıkmasını sağlayacak şekilde demokratikleşmesi için mücadele edilecek bir muhteva ile iç içedir.⁸⁸ Bu ibareler son süreçte HDP’nin seçim sistemi tartışmalarında nerede durduğunu görmek açısından oldukça önemlidir. Son tahlilde bildirmede Türkiye’nin yönetsel yapısına ilişkin tartışmaların seçim sistemi önerilerinin önüne geçtiğini söylemek abartılı olmayacaktır.⁸⁹

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İLE AKADEMİK ÇEVRELERİN SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİLERİ

Türkiye için alternatif seçim sistemi önerileri partiler kadar sivil toplum kuruluşları ile akademik çevrelerin de her zaman gündeminde olmuş, konuya ilişkin çeşitli sistem önerileri geliştirilmiştir. Stratejik Düşünce Enstitüsü'nün Meclisteki siyasi partilerin seçim bildirgelerini karşılaştırmalı olarak ele aldığı “7 Haziran’a Doğru AK Parti - CHP - MHP- HDP'nin Seçim Beyannamelerinin Değerlendirilmesi” isimli analizinde dar bölge sisteminin HDP'nin temsil kapasitesi açısından daha savunulur bir seçenek olduğu iddia edilmektedir. HDP'nin seçim bildirgesinde nispi temsile kısaca değinilerek geçilmesi dikkat çekici bulunup, bu durum HDP'nin genel siyaset konusunda batıdan gelebilecek oyları dikkate alarak böyle bir yaklaşım sergilediğinin düşünülmesi dikkate değerdir.⁹⁰

Özbudun dar bölgenin demokratik bir sistem olsa da, adil olmadığı, bu sistemin Türkiye için uygunluk arzetmediği düşüncesindedir. Özbudun'a göre bir bölgede nüfuzlu olan cemaat, tarikat, ağalık gibi sistemlerin etkisine açık olması ve böyle bir sistemle seçilenlerin ulusal sorunlar yerine, yerel sorunlara daha ağırlık verebilmeleri gerekçesi ile dar bölge uyumsuz iken, daraltılmış bölge sistemi de büyük partilerin avantajıdır. Temel gerekçesi, daraltılmış bölgede seçim sisteminin doğası gereği baraj olmasıdır. Örneğin bir bölgede beş milletvekili çıkartılacak ise, bu bölgede oyların yüzde beşinden az olanlar baraja takılırlar. Daraltılmış bölge sisteminden en çok MHP zarar görecektir. Daraltılmış bölgede bölge daraldıkça büyük partiler avantaj sağlar, bu sistem en çok AK Parti'nin avantajıdır.⁹¹ Yazara göre gerçekleştirilebilecek bir seçim sistemi değişikliği ancak nisbi temsil içinde kalınarak, sınırlı bir değişiklik olabilir. Ülke barajının indirilmesi siyasi bir zorluğu beraberinde getirmekle birlikte, yüksek ülke barajından doğan adaletsizliği gidermenin bir yolu Almanya, İsveç, Danimarka gibi ülkelerde uygulanan ve ülke barajını muhafaza etmekle birlikte belli sayıda seçim çevresinde birinci olan veya belli bir oranın üzerinde oy alan partileri ülke barajından muaf tutmaktır.⁹²

Erol Tuncer'in TESAV için yazdığı raporda seçim sisteminin etkileri/ yansımaları: a) seçmenin oy verme davranışına etkisi b) TBMM dışındaki kalan partilerin oy oranlarına etkisi c) siyasi partiler sistemi üzerine etkisi d) hükümet modelleri ile arasındaki olası ilişki e) siyasal istikrar ile arasındaki ilişki f) siyaset sürecine olan etkisi olarak belirtilmekte ve çözüm önerisi olarak yeni bir seçim sistemi arayışına gerek olmadığı, en uygun çözümün bugünkü sistemin % 5 ülke barajıyla uygulanması olduğu iddia edilmektedir.⁹³

TEPAV için hazırlanan “Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri” isimli raporda Türkmen Gökse ve Yetkin Çınar, sistemin istikrarı engellemeden daha adaletli hale

getirilmesi için hangi unsurların ne şekilde değiştirilmesi gerektiğine ilişkin politika önerileri sunmuşlardır. Raporda geçmiş seçimler incelemeye partilerin elde ettikleri oy ile sandalye oranları arasında farklar olduğu, sandalye oranı ile mecliste elde ettikleri güç arasında da dengesizlikler bulunduğu, bu sapmaların bir ölçüde çeşitli faktörlerden kaynaklandığı yapılan ölçüm ve analizlerle tespit edildikten sonra, seçim çevresi büyüklüklerinin ve seçim barajının uygun biçimde değiştirilmesi ile sistematik eşitsizliklerin -bir ölçüde de olsa- giderileceği görüşü dilelendirilmiştir. Yazarlara göre, yüksek bir barajın sürdürülmesi 'niceliksel adalet'in yanı sıra 'niteliksel adaleti' bozmakta, Türkiye'de seçimler Avrupa'ya göre temsilde adalet anlamında zayıf bir görüntü vermektedir. Çözüm önerileri olarak ileri sürülen önermeler a) Seçim barajının % 4 veya daha aşağı bir seviyeye çekilmesi b) Bölgesel milletvekili tahsisinde daha adaletli bir yöntem belirlenmesi ve barajın düşürülmesidir.⁹⁴

Seyfettin Gürsel tarafından hazırlanan 'Türkiye İçin Yeni Seçim Sistemi Önerisi-Temsil, Meşruiyet ve Koalisyon Sorunları Işığında Alternatif Seçim Sistemlerinin Analizi' isimli raporda halen yürürlükte olan yüksek barajlı D'Hondt usullü nispi seçim sisteminin sorun yaratan başlıca üç aksaklığının temsilde adaletsizlik, meşruiyet zaafı ve istikrarsız koalisyon hükümetleri yaratma özellikleri olduğu dile getirilmiştir. Bu üç önemli aksaklığa, illerin parlamentoda eşitsiz temsili, seçmen ile milletvekili arasındaki kopukluk ve seçmenlerin bir bölümünün ilk tercihleri yerine stratejik oy kullanmaya zorlanması gibi daha ikincil aksaklıklar da eklenebilir.⁹⁵ Aynı raporda mevcut sistemin aksaklıklarını kabul edilebilir ölçülerde giderebilecek ve bu sayede üzerinde daha kolay mutabakat sağlanabilecek yeni bir seçim sisteminin tasarlanmasının mümkün olduğu ifade edilirken, böyle bir sistemin temel unsurları şu şekilde sıralanmıştır: 1) Sıfır baraj 2) Milletvekili sayısı 600 3) 550 milletvekilinin belirleneceği seçim çevreleri en fazla 6 milletvekili içerecek şekilde daraltılması 4) Seçmene iki oy hakkı verilmesi.⁹⁶ Gürsel'e göre, baraj sıfırlandığında endişe edilmesi gereken konu, siyasal parti sisteminin aşırı parçalanarak vahim yönetim sorunlarına yol açmasıdır. Bu riski seçim çevrelerini esaslı ölçüde daraltarak bertaraf etmek mümkündür. En büyük seçim çevreleri 6 milletvekili ile sınırlanırsa, ortalama seçim çevresi büyüklüğü de 3-4 civarında çıkmaktadır. Bu koşullarda uygulanmakta olan D'Hont sistemi birinci gelen partiyi daha fazla destekler ama aynı zamanda muhalefete de oy oranına yakın bir temsil sağlar. Aynı zamanda birinci partiye destek, baraj kalktığı için mevcut sistemde olduğu gibi birinci gelen partinin yüzde 40'ın çok altında bir oy oranıyla çoğunluk elde etmesine izin verecek ölçüde olmayacaktır. Bunun başlıca nedeni, başta "Kürt" partisi olmak üzere, bölgesel oy yoğunlaşmasına sahip partilerin hak ettikleri tüm milletvekilliklerini kazanacak olmalarıdır. Seçim simülasyonları barajın yüzde 5'e çekildiği sistemde olduğu gibi sıfır barajlı daraltılmış bölge sistemi de tek parti iktidarına

yol açacak oy oranının en az yüzde 38-40 arasında olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, yüzde 40'ı aşan birinci parti tek başına iktidar olabilecektir. Bu da yönetim istikrarı açısından olumludur.⁹⁷ Yazar'a göre Türkiye'nin gelecekte milletvekili seçimlerini mevcut sistem ile yapmaya devam etmesi, geçmişte olduğu gibi bir yandan temsil adaletini vahim ölçülerde çiğneme, diğer yandan da meşruiyet sorunu yaratma risklerinin devam etmesi anlamına gelir. Riskleri asgariye indirmek, ne yüzde 10 barajını aşağıya çeken bir değişiklik ile, ne de mevcut sistemi koruyup sadece 100 milletvekilini ülke genelinde barajsız seçerek mümkün olabilir. Riskleri önemli ölçüde azaltmanın yolu, 600 sandalyeli bir parlamentoda, 50 milletvekilinin ülke genelinde barajsız nispi usulle, 550 milletvekilinin ise daraltılmış seçim çevrelerinde yine barajsız mevcut D'Hondt usulüyle belirlendiği ve seçmene iki oy hakkının verildiği bir seçim sistemidir.⁹⁸ "Her seçmene iki oy hakkı verildiği takdirde, sistemin temsil adaleti kapasitesinin daha da artması mümkündür. İki oy hakkı, stratejik oy kullanma kaygısından kurtulan seçmenlerin birinci tercihlerinin gerçekçi bir biçimde yansımaları da sağlayacaktır".⁹⁹ Bu seçim sistemi 600 sandalyeli bir parlamentoda, 100 ya da 50 milletvekilinin barajsız ve tam nispi usulle ülke genelinde, 500 ya da 550 milletvekilinin ise tek sandalyeli seçim çevrelerinde iki turlu çoğunluk sistemi ile belirlendiği, "Nisbi Takviyeli İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi" olarak adlandırdığı karma seçim sistemidir. Bu sistemde sıfır baraj ile Doğu ve Güney Doğu'da temsil sorunu kökten çözümlenirken, daraltılmış seçim çevreleri sayesinde aşırı parçalı bir parlamentonun temayüz etmesi de engellenmiş olmaktadır. Küçük partilerin temsili ise ülke genelinde tam nispi usulle belirlenecek 50 milletvekili sayesinde garanti altına alınmaktadır. Yüzde 2'ye yakın oy alan bir parti en azından bir milletvekili çıkarabilecektir. Gürsel bu seçeneği "Sıfır Barajlı Daraltılmış Bölge Karma Sistemi" olarak adlandırılmaktadır.¹⁰⁰

Gürsel'e göre D'Hondt sayım usulü yerine nispi usule en yakın formül olan Hare kotası formülü de benimsenebilir. Ancak bu kez de değişikliğin siyasal sistem üzerinde yapacağı parçalanma etkisi dikkate alınmalıdır.¹⁰¹ Yazar mevcut sistemde iki turlu dar bölge seçim sistemi türünden köklü değişiklikler yapılmayacak ise en uygun tasarımın seçim barajının sıfırlandığı, buna karşılık aşırı parçalanmaya meydan vermeyecek şekilde seçim çevrelerinin daraltıldığı sistem olduğuna işaret etmiştir. Bu sistemde Türkiye'ye özgü Kürt partisinin (partilerinin) temsil sorunu kökten çözülmekte olduğu, aynı zamanda tek parti oy oranı çıtası belirgin ölçüde yükseldiği için 2002 seçimleri ertesinde olduğu gibi meşruiyet sorununun tekrar temayüz etmemesinin büyük ölçüde garanti altına alındığı gösterilmiştir.¹⁰²

Hukukçu Kübra Toksarı tarafından TASAM için hazırlanan raporda Türkiye için gerekli olan bir seçim sisteminin üç temel ihtiyaçtan kay-

naklandığı ileri sürülmektedir. Bunlar: 1- Parlamenter sistem veya yarı başkanlık sisteminin tercih edilmesi halinde seçim sonrasında tek partili güçlü bir iktidarın oluşumu kesinlik arz etmesi, başkanlık sisteminin tercih edilmesi halinde ise başkanın partisinin parlamentoda çoğunluğu yakalayabilmesine imkan vermesi, 2- Diğer muhalefet partilerine göre daha güçlü bir ana muhalefet partisinin oluşumuna zemin hazırlaması, 3- Ülke seçim barajı sembolik bir seviyede tutularak küçük partilerin de parlamentoda temsiline fırsat vermesidir.¹⁰³ Bu ihtiyaçlar doğrultusunda önerilen “iki turlu, iki listeli seçim sistemi” Toksarı’ya göre üç özelliği de içermektedir. Önerilen sisteme göre, seçimler her halükarda iki turlu yapılır. Bir başka ifadeyle klasik iki turlu seçim sistemlerinin aksine birinci turun sonucu ne olursa olsun ikinci tur mutlak surette yapılır. Birinci ve ikinci turda seçilecek milletvekili sayıları birbirine eşittir. Örneğin 550 milletvekili seçilecekse birinci turda 275 milletvekili, ikinci turda 275 milletvekili seçilir. Bu aynı zamanda bir seçim çevresinden seçilecek milletvekillerinin yarısının birinci turda, diğer yarısının ikinci turda seçileceği anlamına da gelir. Birinci tura, seçime katılma yeterliliğine sahip bütün siyasi partiler katılır. İkinci tura ise birinci turda en yüksek oyu alan iki parti katılır. Bununla birlikte siyasi partilerin ikinci turda ortak listelerle katılmalarının önüne geçebilmek ya da en azından gizli pazarlıkların yapılmasını engellemek için partilerin birinci ve ikinci turda gösterecekleri aday listelerini birinci turdan önce, aynı zamana denk gelecek şekilde Yüksek Seçim Kurulu’na sunma zorunlulukları bulunmaktadır. Aday listelerinin birbirinden farklı olması da mecburidir. Bu anlamda siyasi partilerin ortak aday göstermeleri imkanı ortadan kalkmaktadır. Keza siyasi partilerin her iki listesindeki adaylarının da birbirlerinden farklı olması zorunludur. Yazar’a göre birinci turda ülke seçim barajı %1 olup nispi temsil (d’Hondt yöntemi) seçim sistemi uygulanır. İkinci tura, birinci turda en yüksek oyu alan ilk iki parti katılır. İkinci tura katılan iki partiden yüksek oyu alan parti hem ikinci turun hem de seçimin galibi sayılır.¹⁰⁴

Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi adına Prof. Dr. İlhan Kaya tarafından hazırlanan raporda Türkiye’ye yönelik üç seçim sistemi önerisi geliştirilmiştir. Bunlar; a) Eğer mevcut nispi temsil seçim sistemiyle devam edecekse, seçim barajının %5’den daha yüksek olmaması, hatta azınlık konumundaki etnik, dini ve kültürel grupların kurdukları siyasi partiler için baraj uygulamasının tamamen kaldırılması b) Eğer seçim sistemi değiştirilecekse, sıfır barajlı dar bölge iki turlu mutlak çoğunluk sistemi uygulanması ve böylelikle seçmenlerin arzuladıkları siyasi parti adaylarının seçilmemesi durumunda, ikincil tercihleri yönünde oy kullanabilmeleri c) Milletvekili belirlemede ise iki farklı sürecin izlenmesi. Milletvekillerinin bir kısmının herhangi bir baraj uygulamasına tabi olmaksızın, partilerin aldıkları oy oranlarına göre seçilerek gelmesi ve ikinci grup milletvekilinin ise tek adaylı dar bölge sistemine göre belirlenmesi. Böylece seçmen ile

aday arasında yakın bir etkileşim kurularak farklı fraksiyonların mecliste temsiline olanak tanınır. Karma bir seçim sistemi ve baraj uygulaması ile de temsilde adaletsizliklerin büyük oranda azaltılabileceğinin düşünen Kaya'ya göre, baraj meselesi parti içi demokrasi, aday belirleme süreçleri ve katılımcı demokrasi olguları ile birlikte dikkate alınmalıdır.¹⁰⁵

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçildiğinden bugüne seçim sistemleri merkezli tartışmalar kamuoyunun gündemini meşgul etmektedir. Tartışmalar özellikle seçimlerde oluşan siyasi partilerin oy güçlerinin parlamentoya yansımalarıyla ilgilidir. 1950-1960 döneminde uygulanan çoğunluk sisteminin parlamentoda partilerin milletvekili dağılımları anlamında artık temsile, dolayısıyla temsilde adaletsizliğe yol açması nedeniyle, 1961 seçimleriyle birlikte nispi temsile geçilmiştir. Bu yöntemle bir yandan temsilde adaletsizliğin önüne geçileceği, diğer yandan istikrarlı hükümetlerin kurulacağı varsayılsa da, 70'li yıllarda sosyo-ekonomik yapıdaki değişimin siyasete etkisi, oluşan yeni sosyal bölünmelerin parti sistemine yansımaları, siyasetin salt seçim sisteminde mekanik düzenlemelerle kapsayıcı tarzda inşa edilemeyeceğinin kanıtı oldu. Özellikle 70'lerin ikinci yarısından itibaren bu değişimin parti sisteminde neden olduğu parçalı yapı, bunun da istikrarsız hükümetlere yol açması, yönetilemeyen bir sistemde 12 Eylül darbesinin koşullarını hazırlamıştır.

Askeri elitlerin Türkiye'yi 12 Eylül'e taşıyan dinamikler arasında siyaset kurumunu, siyasal elitlerin uzlaşmaz tutumlarını, partileri ve seçim sistemini sorumlu tutmaları, bu dönemde siyasetin demokrasi dışı güçler marifetiyle yeniden inşa edilmesine, inşa sürecinde ise parti sistemi ve seçim sisteminin can simidi olarak görülmesine vesile oldu. Sonuçta kurulan parti sistemiyle yeni bir siyaset ve toplum tanzim edilmesinde benimsenen seçim sisteminden yararlanıldı. Seçim çevresi ve ulusal barajla parti sistemi iki partili bir sistem, bunun altyapısı ise 1982 Anayasası ile siyasi partiler ve seçim kanunuyla oluşturulmaya çalışıldı. 12 Eylül'ün Anayasa ve yasalarla hakim kıldığı yeni parti düzeni 1990'ların başına dek fazla sorun çıkarmadan işlese de, özellikle benimsenen çifte barajlı seçim sistemi temsilde adaletle aykırı sonuçlarıyla Türkiye demokrasinin dışlayıcı bir çizgiye oturmasına vesile olmuştur denilebilir. 1987 öncesi siyasi yasakların kalkmasıyla birlikte 12 Eylül öncesi siyasi aktörlerin siyasete girmeleri, çifte barajın inşa etmeye çalıştığı iki partili sistemin 1991 seçimlerinde çökme sürecine girmesini hızlandırmıştır. Yönetimde istikrar adına hakim kılınan baraj uygulaması bu anlamda toplumun dipten gelen siyasal dalgaları karşısında yıkılmaya başlamıştır. 1991 seçimleriyle birlikte Türkiye parti siyasetinde oluşan parçalanma, seçmen tercihlerindeki oynaklık, çifte barajlı seçim sistemine rağmen önlenemezken, parlamento-

Özgür bir toplum için...

daki parti sayısının artması doğaldır ki hükümet istikrarsızlıklarına neden oldu. Şunu önemle belirtmek gerekir ki, bu dönemde hükümet istikrarsızlığı ne seçim sisteminin ne de belirginleşmeye başlayan yönetemeyen demokrasinin doğrudan birer çıktısıydı. Çünkü, hem hükümet istikrarsızlığının yaşanmaması için 12 Eylül'ün kurguladığı seçim sistemi yürürlükteydi hem de geçmişte siyasi kutuplaşmanın tarafları olan AP ve CHP geleneğinin temsilcisi DYP ve SHP toplumsal uzlaşya örnek gösterilecek biçimde koalisyon hükümetinde biraraya gelmişlerdi. Sorun seçim sistemi gibi teknik detayda değil, siyasal kültürümüze içkin demokrasiyle sorunlu değerler sistemimizde idi. 1991'den itibaren 11 yıl süren parçalanmış parti sisteminde koalisyonlar elitlerin uzlaşmalarıyla kolaylıkla kurulmuş, fakat uzun süreli yaşatılamamıştır.

Koalisyonlardaki partilerin yönetemeyen demokrasideki rolleri kendilerine sonuçta pahalıya mal olmuş, ideolojik yelpazenin sağından soluna partilerin yaşadıkları temsil ve meşruiyet krizleri 3 Kasım 2002'de bu kez yeni bir siyasi partiyi Türkiye parti siyasetinde tek başına iktidara taşıdı. AK Partinin tek başına iktidara gelmesinde yüzde 10'luk ulusal barajın etkisi tabii ki büyüktü. DYP, MHP ve DEHAP'ın yüzde 6-9 arasında oy almasına rağmen parlamento dışında kalmaları bu partinin artık temsille tek parti hükümetini kurmasına yardımcı olmuştur. Fakat, AK

Parti'nin kurulduktan kısa bir süre sonra iktidara taşınmasını tek başına seçim sistemine bağlamak ülkede yaşanan sosyo-ekonomik değişime merkez sağ ve sol partilerin yanıt verememesi gerçeğini görmezden gelmemize yol açar. 2002'den 2015'e yapılan tüm seçimlerdeki yüksek baraj uygulaması AK Parti'yi parti sistemimizde rakipsiz bırakıp, hakim partiye doğru evrimleştirse de, bu parti lehine olan büyü 7 Haziran'da yüksek baraja rağmen bozulmuştur. 13 yıllık AK Parti hükümetinin demokrasinin demokratikleştirilmesini askeri vesayet tasfiye edilmesinin ötesine taşıyamaması, üstelik rejimin süreç içinde otoriterleşip hibrid bir rejime dönüşmesine yol açan dışlayıcı icraatları, seçmenin sandıktaki stratejik ittifaklarıyla AK Parti'nin tek parti hükümetini sonlandırmıştır. 7 Haziran seçim sonuçlarının konumuz açısından anlamı; yüzde 10 gibi herhangi bir yerleşik batı demokrasisinde mevcut olmayan yüksek baraj duvarlarının siyasetçiler tarafından yıkılamayacağını anlayan seçmenin bu duvarı

HDP'yi parlamentoya taşıyarak bir anlamda yıkmış olmasıdır. Yukarıda resmetmeye çalıştığımız siyasi süreci daha iyi anlayabilmek için, Tablo 6'da yeralan verilere gözatabiliriz.

13 yıllık AK Parti hükümetinin demokrasinin demokratikleştirilmesini askeri vesayetin tasfiye edilmesinin ötesine taşıyamaması, üstelik rejimin süreç içinde otoriterleşip hibrid bir rejime dönüşmesine yol açan dışlayıcı icraatları, seçmenin sandıktaki stratejik ittifaklarıyla AK Parti'nin tek parti hükümetini sonlandırmıştır.

TABLO 6: 1983-2015 DÖNEMİNDEKİ SEÇİMLERDE TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRARA İLİŞKİN GÖSTERGELER

Temsilde Adalet	1983	1987	1991	1995	1999	2002	2007	2011	2015
Seçime katılan parti sayısı	3	7+Bğz.	6+Bğz.	12+Bğz.	20+Bğz.	18+Bğz.	14+Bğz.	15+Bğz.	20+Bğz.
Parlamentoda temsil edilen parti sayısı	3	3	5	5	5+Bğz.	2+Bğz.	3+Bğz.	3	4
Toplam Geçerli Oy Sayısı	17351510	23971629	24416666	28126993	31184496	31528783	35049691	42941763	46163243
Temsil Edilen Oylar (n)	17155922	19222397	24275576	24064848	25470245	17235832	30482454	40960484	43964045
Temsil Edilen Oylar (%)	98.9	80.1	99.4	85.5	81.6	54.6	86.9	95.3	95.2
Temsil Edilmeyen Oylar (n)	195588	4749232	141090	4062145	5714251	14292951	4567237	1981279	2199198
Temsil Edilmeyen Oylar (%)	1.1	19.9	0.6	14.5	18.4	45.4	13.1	4.7	4.8
Hükümet Sayısı	1	3	4	4	1	2	1	1	1
Hükümet Tipi	Tek Parti I. Özal Hük. (13.12.1983-21.12.1987)	Tek Parti II. Özal Hük. (21.12.1987-09.11.1989) Akbulut Hük. (09.11.1989-23.06.1991) I. Yılmaz Hük. (23.06.1991-20.11.1991)	Koalisyon- Azınlık VII. Demirel Hük. (21.11.1991-25.06.1993) I. Çiller Hük. (25.06.1993-05.10.1995) II. Çiller Hük. (05.10.1995-30.10.1995) III. Çiller Hük. (30.10.1995-06.03.1996)	Koalisyon- Azınlık II. Yılmaz Hük. (06.03.1996-28.06.1996) Erbakan Hük. (28.06.1996-30.06.1997) III. Yılmaz Hük. (30.06.1997-11.01.1999) IV. Ecevit Hük. (11.01.1999-28.05.1999)	Koalisyon V. Ecevit Hük. (28.05.1999-18.11.2002)	Tek Parti Gül Hük. (18.11.2002-14.03.2003) Erdoğan Hük. (14.03.2003-29.08.2007)	Tek Parti II. Erdoğan Hük. (29.08.2007-06.07.2011)	Tek Parti III. Erdoğan Hük. (06.07.2011-29 Ağustos 2014) Davutoğlu Hükümeti (29 Ağustos 2014-7 Haziran 2015)	
Hükümet Ömrü (Gün)	1469	689 591 150	543 832 25 128	114 367 560 137	1271	106 1625	1407	1148 284	
Hükümet Ömrü (Ortalama)	1469	476	382	294	1271	865	1407	716	

1983-2015 döneminde yapılan 9 genel seçime 3-20 arasında siyasi parti ve bağımsız adaylar katılırken, bu partilerden ancak 3-5'i ve bağımsızlar parlamentoya temsilci sokabildiler. Seçime katılan parti sayısı en fazla 1999 ve 2015 seçimlerinde (20 parti+bağımsız adaylar) iken, parlamentoya en fazla parti (5) 1991 ve 1995 seçimlerinde girmiştir. 7 Haziran seçimlerine 20 parti ve bağımsızların katılmasına rağmen, parlamentoya giren parti sayısı 4'tür. 7 Haziran'da parlamento dışında kalan partilerin oy oranları % 2 ile % 0.01 arasında değiştiği için, yüzde 10'luk barajın bu partilerin parlamentoya girememesinde doğrudan hiçbir etkisi olmamıştır. Fakat, yüksek barajın seçmen tercihleri üzerinde psikolojik bir etki yaptığı, istemedikleri partinin seçimde yüksek oy almaması için kendi partisi dışında bir başka partiye oy verdikleri, bir başka anlamıyla stratejik oy kullandıkları, seçim sonrası yapılan kamuoyu araştırmalarıyla tescil edilmiştir. Oyları % 2'nin üzerine çıkamayan partilerin % 5 gibi düşük bir barajda dahi parlamentoya temsilci sokmalarının çok zor olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Tabloda dikkat çeken en önemli göstergelerden biri; özellikle % 10'luk ulusal barajın etkisi olduğunu düşündüğümüz temsil edilmeyen oyların yüksekliğidir. İncelediğimiz dönemde 141.090 (% 0.6) ile 14.292.951 (% 45.4) arasında temsil edilmeyen oyun bulunması, seçim sisteminin temsilde adaletsizliğini yansıtan en tipik göstergedir. 7 Haziran'da temsil edilmeyen oy sayısı 2.199.198 olup, bu miktar geçerli oyların % 4.8'idir.

Konuya seçim çıktıları ile yönetimde istikrar olgusu çerçevesinde yaklaşıldığında, temsil edilmeyen oyların en yüksek olduğu 2 dönemde (1987-1991 dönemi, 3 tek parti hükümeti, ortalama hükümet ömrü 476 gün, temsil edilmeyen oy oranı %19.9), (2002-2007 dönemi, 2 tek parti hükümeti, ortalama hükümet ömrü 865 gün, temsil edilmeyen oy oranı % 45.4)) tek parti hükümetleri işbaşında idi. Temsil edilmeyen oyların yüksek olduğu seçimlerin ardından işbaşına gelen koalisyon hükümetleri de mevcut. Üstelik hükümet ömrü uzun. Nitekim 1999 seçimleri sonrası kurulan DSP-MHP-ANAP ortaklığındaki V.Ecevit hükümeti 1271 gün işbaşında kalmıştır. Bu veriler yüzde 10 ulusal barajlı d'Hondt yönteminin mutlaka tek başına istikrarlı tek parti hükümeti yarattığını göstermediği gibi (7 Haziranda ortaya çıkan parlamentodaki 4 partili yapı), temsil edilmeyen oyların düşük olduğu her koşulda koalisyon hükümetlerinin kurulacağı gibi bir ilişkiel duruma da işaret etmiyor. Bu konuya ilişkin tipik örnek; 2011 seçimlerinde temsil edilmeyen oyların % 4.7 olmasına rağmen AK Parti'nin tek partili hükümeti kurmasıdır. Tabloda resmedilen veri durum seçim barajının temsilde adaletin tesisinde payının büyük olduğuna işaret ederken, hükümet ömrü anlamında yönetimde istikrar olgusunun ise tek başına seçimlerin bir çıktısı olamayacağı yönünde. Bu noktada Türkiye için temsilde adalet ve yönetimde is-

tikrarı eşgüdüm içinde gerçekleştirecek bir seçim sisteminin kolay kolay kurgulanamayacağını söylemek gerekir. Fakat bu, mevcut yüksek ulusal barajlı sistemle yola devam edilebileceği şeklinde de yorumlanmamalı.

Kanımızca temsilde adalet ile yönetimde istikrarı asgari düzeyde de olsa birarada barındırabilecek bir sistem Türkiye’de demokrasinin kapsayıcı ve çoğulcu bir öze kavuşması açısından olmazsa olmazların başında gelmektedir. Buna yönelik olarak atılacak adımlar Özbudun’un da ifade ettiği gibi seçim sisteminde radikal bir değişikliğe gitmeden, nispi temsil-içi, sınırlı değişiklikler olabilir.¹⁰⁶ 7 Haziran seçim sonuçları Türkiye’de yeni bir seçmen mevzilenmesi sürecinin başladığının, parti sisteminin önümüzdeki kısa ve orta vadeli dönemde 4 partinin kontrolünde işleyeceğinin habercisidir. 1980’li yıllarda ANAP’ın suni biçimde inşa ettiği ve bir süre işleyen farklı eğilimleri birarada yapay biçimde tutmaya dayalı “Dört eğilimi birleştirme stratejisi” 1990’ların başında nasıl çökmüşse, AK Parti’nin de yaklaşık 10 yıldır kendisine bağladığı milliyetçi Türk, muhafazakar Kürt seçmen kitlesi bu partiyi terketmeye başlamıştır. 7 Haziran seçimi bu anlamda AK Parti’nin orta vadede çözülmesinin ilk adımı şeklinde okunabilir. Önümüzdeki süreçte adı geçen seçmen kitlesinin AK Parti’ye topyekün geri dönüp, parlamentoda büyük çoğunlukla iktidar yapması kolay görünmüyor. Fakat, seçim sonrası yapılan kamuoyu araştırmalarının tespit ettiği MHP ve HDP’ye giden seçmenin sınırlı bir kesiminin bu partiye geri dönmeleri AK Parti’yi ilk seçimde yeniden iktidar yapabilir. Bu geri dönüşün yüksek düzeyde olması durumunda ise AK Parti ulusal baraj nedeniyle parlamentoda artık temsille çoğunluğu elde edebilir. AK Parti’nin artık temsiline fazlalığı temsil adaletsizliğinin artması anlamına geleceği için, seçim sisteminde değişiklik zaruridir. Burada en güçlü partinin hangisi olduğu önemli olmayıp, aslolanın barajın en büyük partilere imal edilmiş çoğunluklar sunma olasılığının her zaman mevcut olmasıdır.

Kanımızca temsilde adalet ile yönetimde istikrarı asgari düzeyde de olsa birarada barındırabilecek bir sistem Türkiye’de demokrasinin kapsayıcı ve çoğulcu bir öze kavuşması açısından olmazsa olmazların başında gelmektedir.

TÜRKİYE İÇİN ALTERNATİF SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİLERİ

Seçim sistemi değişikliği yönünde atılması gereken ilk ve en önemli adım yüzde 10’luk ulusal seçim barajının yüzde 5’e düşürülmesidir. Buna ilave olarak, Özbudun’un da önerdiği gibi, parlamentonun 100 üyesinin ülke seçim çevresinden barajsız nispi temsil yöntemiyle seçilmesi daha çoğulcu ve çok sesli bir parlamentonun oluşmasına yardımcı olabilir. Özbudun ülke barajının indirilmemesi durumunda Almanya, İsveç, Danimarka gibi ülkelerde uygulanan ve belli sayıda seçim çevresinde birinci olan veya belli bir oranın üzerinde oy alan partilerin ülke barajı uygu-

Özgür
bir
toplum
için...

Özgür bir toplum için...

lamasından muaf tutulabileceğini, bunun temsil adaletsizliğini giderip, yönetimde istikrara zarar da vermeyeceği görüşündedir. ¹⁰⁷ Kanımızca, ulusal barajın yüzde 5'e düşürülmesine rağmen parlamentoda temsil edilmeyen, fakat belli bir seçim çevresi ya da çevrelerinde birinci olan partilerin en azından güçlü oldukları bu seçim çevrelerinde milletvekili çıkarabilmeleri için, yine d'Hondt yöntemiyle fakat o seçim çevrelerinde barajdan muaf tutularak, tüm partiler için o seçim çevresinde milletvekili dağılımı hesaplamasının yapılması ile temsilde adalet pekişebilir. Örneğin, varsayımsal olarak 450 üyeli bir parlamentonun 100 üyesinin barajsız nispi temsil d'Hondt yöntemiyle, 350 milletvekilinin yüzde 5'lik ulusal barajlı nispi temsil d'Hondt yöntemiyle seçilmesi durumunda, barajsız hesaplama yapılacak partilerin 1. olduğu seçim çevrelerindeki toplam milletvekili sayısı, barajlı hesaplamanın yapılacağı toplam milletvekili sayısından (350) çıkarılarak, kalan milletvekili sayısı oy oranlarına göre partilere dağıtılabilir.

1991 seçimlerinden itibaren antidemokratik baraj uygulamasının fiili olarak delinme çabası şeklinde düşündüğümüz partiler arasındaki gayri resmi seçim ittifaklarının seçim kanununda yapılacak değişikle serbest bırakılması, sistemin ve seçme hakkının demokratikleşmesine hizmet edecektir. Aşağıda, Özbudun'dan esinlenerek önerdiğimiz alternatif seçim sistemlerine ilişkin simülasyonların nasıl bir milletvekili dağılımına yol açacağı gösterilmektedir.

Bu sistemin uygulanması durumunda AK Parti 100 milletvekilinin 42'sini, CHP 26'sını, MHP 16'sını, HDP 13'ünü, SP 2'sini, Bağımsızlar 1'ini alacaktı. 450 milletvekilinin % 5 barajlı bir sistemde seçilmesi durumunda ise dağılım şöyle olacaktı: AK Parti 450 milletvekilinin 193'ünü, CHP

SİMÜLASYON 1:

7 Haziran'da milletvekili dağılımı 100 üye ülke seçim çevresinden barajsız nispi temsil d'Hondt yöntemiyle, kalan 450 üye yüzde 5'lik ulusal barajlı aynı yöntemle belirlenmiş olsaydı;

PARTİLER	Barajsız N.T. d'Hont'a göre 100 Mv dağılımı (n)	%5 ulusal barajlı N.T. d'Hondt'a göre 450 Mv. Dağılımı (n)	TOPLAM MİLLETVEKİLİ (n)
AK PARTİ	42	193	235
CHP	26	118	144
MHP	16	77	93
HDP	13	62	75
Saadet P.	2	-	2
BAĞIMSIZ	1	-	1

118'ini, MHP 77'sini, HDP 62'sini alacaktı. Partilerin toplam milletvekili sayısı: AK Parti:235, CHP: 144, MHP: 93, HDP: 75, SP: 2, Bğz: 1 olacaktı.

7 Haziran öncesinde seçim çevreleri dengeli biçimde düzenlenmiş olsaydı, %10 barajlı sistemde dağılım şöyle gerçekleşecekti: AK Parti: 236, CHP: 144, MHP: 94, HDP: 76

PARTİLER	%10 ulusal barajlı N.T. d'Hondt'a göre 550 Mv. Dağılımı (n)
AK PARTİ	236
CHP	144
MHP	94
HDP	76

SİMÜLASYON 2:

Partilerin genel seçimde aldıkları aşağıdaki oy miktarlarına göre, 450 üyeli bir parlamentonun 100 üyesinin ülke seçim çevresinden barajsız, 350 üyesinin % 5'lik ulusal barajlı nispi temsil d'Hondt yöntemiyle belirlenmesi durumunda milletvekillerinin partilere göre dağılımı:

PARTİLER Geçerli Oy (45.400.000)	Barajsız N.T. d'Hont'a göre 100 Mv dağılımı (n)	%5 ulusal barajlı N.T. d'Hondt'a göre 350 Mv. Dağılımı (n)	TOPLAM MİLLETVEKİLİ (n)
A PARTİSİ (20.000.000)	45	169	214
B PARTİSİ 14.000.000	31	118	149
C PARTİSİ 7.500.000	17	63	80
D PARTİSİ 1.900.000	4	-	4
E PARTİSİ 1.000.000	2	-	2
F PARTİSİ 500.000	1	-	1
G PARTİSİ 400.000	-	-	-
H PARTİSİ 100.000	-	-	-

A Partisi 100 milletvekilinin 45'ini, 350 milletvekilinin 169'unu, B Partisi 100 milletvekilinin 31'ini, 350 milletvekilinin 118'ini, C Partisi 100 milletvekilinin 17'sini, 350 milletvekilinin 63'ünü, D Partisi 100 milletvekilinin 4'ünü, E Partisi 100 milletvekilinin 2'sini, F Partisi 100 milletvekilinin 1'ini alırken, G ve H partileri milletvekili çıkaramıyor.

SİMÜLASYON 3:

Partilerin genel seçimde aldıkları oy miktarlarına göre, 450 üyeli parlamentonun tüm üyelerinin % 5'lik ulusal barajlı nispi temsil d'Hondt yöntemiyle seçilmesi durumunda milletvekillerinin partilere göre dağılımı:

PARTİLER	%5 ulusal barajlı N.T. d'Hondt'a göre 450 Mv. Dağılımı (n)
A PARTİSİ	217
B PARTİSİ	152
C PARTİSİ	81
D PARTİSİ	-
E PARTİSİ	-
F PARTİSİ	-
G PARTİSİ	-
H PARTİSİ	-

Bu sistemin uygulanması durumunda A Partisi: 217, B Partisi 152, C Partisi: 81 milletvekilliği elde ederken, diğer partilerin hiçbirisi milletvekili çıkaramıyor.

SİMÜLASYON 4:

Partilerin genel seçimde aldıkları oy miktarlarına göre, 450 üyeli parlamentonun 100 üyesinin ülke seçim çevresinden barajsız nispi temsil d'Hondt, 350 üyesinin %5'lik ulusal barajlı nispi temsil d'Hondt yöntemiyle seçilmesi ve partilerin 1. olduğu illerde aynı yöntemle fakat barajdan muaf tutularak (Örneğin: Toplam 50 seçim çevresi olan ve 10 milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde E Partisi'nin, 5 milletvekili çıkaran diğer seçim çevresinde ise F partisinin 1. parti olması durumunda) yapılan hesaplamaya göre milletvekillerinin partilere göre dağılımı:

PARTİLER Geçerli Oy: 45.400.000	Barajsız N.T. d'Hont'a göre 100 Mv dağılımı (n)	%5 ulusal barajlı N.T. d'Hondt'a göre 335 Mv. Dağılımı (n)	Barajı geçemeyen partilerin (E,F) 1.parti olduğu illerde 15 mv.dağılımı	TOPLAM MİLLETVEKİLİ DAĞILIMI (n)
A PARTİSİ	45	162	3+2	212
B PARTİSİ	31	113	2	146
C PARTİSİ	17	60	1	78
D PARTİSİ	4	-	1	5
E PARTİSİ	2	-	4	6
F PARTİSİ	1	-	2	3
G PARTİSİ	-	-	-	-
H PARTİSİ	-	-	-	-

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, A Partisi 100 milletvekilinin 45'ini, 335 milletvekilinin 162'sini, 15 milletvekilinin 5'ini, B Partisi 100 milletvekilinin 31'ini, 350 milletvekilinin 113'ünü, 15 milletvekilinin 2'sini, C Partisi 100 milletvekilinin 17'sini, 350 milletvekilinin 60'ını, 15 milletvekilinin 1'ini, D Partisi 100 milletvekilinin 4'ünü, 15 milletvekilinin 1'ini, E: Partisi 100 milletvekilinin 2'sini, 15 milletvekilinin 4'ünü, F: Partisi 100 milletvekilinin 1'ini, 15 milletvekilinin 2'sini elde ederken, G ve H partileri bu simülasyona göre de milletvekili çıkaramıyor.

Yukarıdaki simülasyonların ortak yönü, hangi seçim sistemi benimserse benimsensin, varsayımsal olarak verdiğimiz parti oy oranlarının hiçbirisi seçime katılan partilerin tek başına iktidarı elde etmesine yetmiyor. Barajın % 5 gibi düşük düzeyde olduğu nispi temsil d'Hont yöntemi 3 nolu simülasyonda parlamentoya sadece 3 parti girebilmekte.

Buna karşılık, 450 üyeli bir parlamentonun 100 üyesinin ülke seçim çevresinden barajsız, 350 üyesinin % 5'lik ulusal barajlı nispi temsil d'Hondt yöntemiyle belirlendiği 2 nolu simülasyonda 8 partinin katıldığı bir seçim sonucunda D, E ve F partileri de ülke seçim çevresinden çıkardıkları milletvekilleri sayesinde parlamentoya temsilci sokarak, parlamentoya giren parti sayısı 6'ya yükselmekte.

450 üyeli parlamentonun 100 üyesinin ülke seçim çevresinden barajsız nispi temsil d'Hondt, 350 üyesinin %5'lik ulusal barajlı nispi temsil d'Hondt yöntemiyle seçildiği ve partilerin 1. olduğu seçim çevrelerinde aynı yöntemle, fakat barajdan muaf tutularak (Örneğin: Toplam 50 seçim çevresi olan ve 10 milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde E Partisi'nin, 5 milletvekili çıkaran diğer seçim çevresinde ise F partisinin 1. parti olması durumunda) 4 nolu simülasyonda parlamentoya milletvekili sokmayı başaran yeni bir parti yoktur. Fakat, E ve F partilerinin ülke barajı geçememelerine rağmen seçim çevrelerinde 1. parti olmaları bu 2 partiye ek milletvekili kazandırmakta, güçlü oldukları seçim çevrelerindeki oy tercihlerinin parlamentoya 100 milletvekilliğinden aldıkları paya ilaveten yansması mümkün olmaktadır. Bu seçim çevrelerinde özellikle etnik temelli oy tercihleri baskınsa, sistem, tercihleri parlamentoya yansıttığı için, temsilde adalet ve demokratik meşruiyet açısından bu sistem daha kapsayıcıdır.

Yeni Parlamento'nun seçim sistemiyle ilgili yürütmesini temenni ettiğimiz çalışmalarında, 4 nolu simülasyona konu alan sistemin 550 milletvekilinden oluşan parlamentomuz tarafından tartışılmasının gerekli olduğu kanaatindeyiz. Son günlerde dillendirilen tercihli oy sistemi, seçmen iradesini parlamentoya yansıtma, rekabet, kaliteyi arttırma bakımından önemli olmakla birlikte¹⁰⁸, kanımızca yeterli değildir.

Özgür bir toplum için...

Türkiye'nin 7 Haziran seçimleri sonrası ihtiyaç duyduğu, son yılların dışlayıcı demokrasi anlayışı yerine, siyasal özgürlüklerin daha etkin kullanıldığı kapsayıcı demokrasinin inşasıdır. İşe seçim sistemini temsilde adalet temelli iyileştirmeyeyle başlamak, özgürlüğün siyasal teminatlarından birisi olan demokrasinin pekişmesine en önemli katkılardan biri olabilir. Şunu da önemle belirtmek gerekir ki, seçim sistemiyle ilgili yapılacak düzenlemeler demokrasinin pekişmesi adına bir başlangıç şeklinde düşünülmeli, siyasal özgürlük alanlarının genişletilmesi adına mevcut siyasal partiler yasası da özgürlükçü bir perspektifte yeniden ele alınmalıdır. Özellikle milletvekili adaylarının belirlenmesi yöntemi konusunda yasayla getirilecek belirli bir orandaki adaylar için önseçim zorunluluğu, iç işleyişlerini demokratikleştirmeyen oligarşik parti yapılarının, lider hegemonyalarının süreç içinde zayıflamasına, demokratik süreçlerin güçlenmesine zemin hazırlayabilir.

SONNOTLAR

1. G.Bingham Powell Jr; *Çağdaş Demokrasiler Katılma, İstikrar ve Şiddet*, (çev.) Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, 1990, s. 17.
2. Nermin Abadan; *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlihi*, A.Ü S.B.F Yayınları, No: 202-184, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966, s.69.
3. Fuad Aleskerov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu; *Seçimden Koalisyonla Siyasal Karar Alma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.37-42.
4. Ali Öztekin; *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s.151,152.
5. Esat Çam; *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 1987, s.241-244.
6. Aleskerov, Ersel, Sabuncu; *a.g.e.*, s.37-42.
7. Abadan, *a.g.e.*, s.69.
8. Giovanni Sartori; *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, Palgrave, New York, 1997, s.3.
9. Davut Dursun; *Siyaset Bilimi*, 4.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2008, s.351.
10. Esat Çam, *a.g.e.*, s.251.
11. *Karşılaştırmalı Siyaset*, (der.) Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin, İstanbul Üniversitesi Yayınları, s.151-152.
12. *a.g.e.*, s.153.
13. *a.g.e.*, s.157-158.
14. Maurice Duverger; *Politikaya Giriş*, (çev.) Semih Tiryakioğlu, 2.Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1984, s.109,11.
15. *a.g.e.* s.275.
16. *a.g.e.*, s.274. Ayrıca bkz. Maurice Duverger; *Siyasal Rejimler*, (çev.) Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1986.
17. Maurice Duverger; *Siyasi Partiler*, (çev.) Ergun Özbudun, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974. s.290.
18. *a.g.e.* s.298.
19. Arend Lijphart; *Çağdaş Demokrasiler*, (çev.Ergun Özbudun, Ersin Onulduran), Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara, (tarihsiz), s.104.
20. Duverger, *Siyasi Partiler...*, *a.g.e.*, s.300.
21. *a.g.e.*, s.300-301.
22. *a.g.e.*, s.316-321.
23. *a.g.e.*,s.316.
24. *a.g.e.*, s.320
25. Ergun Özbudun; *Siyasal Partiler*, 3. Baskı, A.Ü.H.F.Yayını, No:440,Sevinç Matbaası; Ankara,1979,s.143.
26. *a.g.e.*, s.144; Lijphart; *a.g.e.*, s.105.
27. Duverger; *Siyasi Partiler...*, *a.g.e.*,327,329.
28. *a.g.e.*, s.331.

29. Vernon Bogdanor; "Conclusion: Electoral Systems and Party System", (der.) Vernon Bogdanor, D. Butler, *Democracy and Elections: Electoral Systems and Their Political Consequences*, Cambridge University Press, London, 1983, s.258-265.
30. Lawrence C. Mayer; *Redefining Comparative Politics-Promise Versus Performance*, Sage Library of Social Research, C:173, London, 1989, s.149-158.
31. a.g.e., s.157.
32. Leslie Lipson; *Demokratik Uygarlık*, (çev. Haldun Güllalp, Türker Alkan), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984, s.278-293.
33. Giovanni Sartori; *Parties and Party Systems A Framework for Analysis*, C.1, Cambridge University Press, Cambridge, 1976, s.119.
34. Duverger; *Siyasi Partiler...*, a.g.e., s.296.
35. Özbudun; *Siyasi...*, a.g.e., s.141.
36. Colin Leys; "Models, Theories and The Theory of Political Parties", (der.) Harry Eckstein, David E. Apter, *Comparative Politics: A Reader*, The Free Press, New York, s.305-308'den aktaran Özbudun: *Siyasi...*, a.g.e., s.140-141. Ayrıca bkz. Sartori; *Parties...*, a.g.e., s.99-104.
37. Douglas W. Rae; *The Political Consequences of Electoral Laws*, 2. Baskı, Yale University Press, New Haven, 1991, s.67-129.
38. D.L., Horowitz; "Electoral Systems: A Primer For Decision Makers", *Journal of Democracy* 14(4), 2003, s.115-127'den aktaran Sayarı, Bilgin, a.g.e., s.161.
39. Ergun Özbudun; "Seçim Sistemleri ve Türkiye", <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1995-44-01-04/AUHF-1995-44-01-04-Ozbudun.pdf>, s.525.
40. Sayarı, Bilgin, a.g.e., s.161-162.
41. a.g.e., s.163-164. Ayrıca bkz. M. Gallagher ve P. Mitchell, der., *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press, New York, 2008, s.12, R. Taagepera; "Effective Magnitude and Effective Threshold", *Electoral Studies* 17(4), 1998, s.393-404.
42. a.g.m., s.526.
43. a.g.m. s.525-526.
44. Arend Lijphart; *Demokrasi Motifleri*, (çev.) Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, s.162-163.
45. Pippa Norris; "Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems", <http://hks.harvard.edu/fs/pnorris/ Acrobat/IPSR%20Choosing%20Electoral%20Systems.pdf>
46. Yavuz Sabuncu; "Seçim Sistemi/Adalet ve İstikrar", Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı, 9-13 Ocak 201, T.B.N, Ankara, 2001, s.515-526.
47. Edmund A. Aunger; *In Search of Political Stability: A Comparative Study of New Brunswick and Northern Ireland*, Mc.Gill-Queen's Univ. Press, Montreal, 1981, s.39.
48. Gülgün Erdoğan Tosun ve Tanju Tosun; *Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı: Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*, Alfa Yayınları, No:563, İstanbul, 1999, s.15-16.
49. Ergun Özbudun; *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.93.
50. Tanju Tosun; *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.123.

51. Ergun Özbudun; "Seçim Sistemleri ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:44, S:1, s.528.
52. Tosun, a.g.e., s.126.
53. Tanju Tosun; *Türk Siyasal Hayatında Seçimler ve İzmir*, Orion Kitabevi, Ankara, s.2-5.
54. Özbudun, "Seçim Sistemleri...", a.g.m., s. 532-533.
55. Yavuz Sabuncu, Murat Şeker; "Seçimler", *C.D.T.A.*, C.14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.1153.
56. Özbudun, "Türkiye'de Parti ve...", a.g.e., s.102.
57. Mehmet Alkan; "İstikrar ve Demokrasi", *Pazar Postası*, S.30, 16 Temmuz 1994.
58. http://www.zaman.com.tr/gundem_basbakan-demokratiklesme-paketini-acikladi_2144339.html
59. <http://www.milliyet.com.tr/63-maddelik-vizyon-siyaset/siyasetdetay/01.10.2012/1604821/default.htm>
60. AK Parti 2023 Siyasi Vizyon, s.16
61. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/akp-dar-bolge-uzerinde-calisiyor>
62. http://www.zaman.com.tr/politika_daraltilmis-bolge-secim-sistemi-geliyor_2111794.html
63. http://www.zaman.com.tr/politika_daraltilmis-bolge-secim-sistemi-geliyor_2111794.html
64. <http://www.aksam.com.tr/siyaset/dar-bolge-yontemiyle-istanbul-13e-bolunuyor/haber-236617>
65. AK Parti 2023 Siyasi Vizyon, s.14
66. AK Parti 7 Haziran Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, s. 38
67. AK Parti 7 Haziran Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, s. 38
68. <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25468426/>
69. <http://www.yenisafak.com/politika/iste-dar-ve-daraltilmis-bolge-sistemleri-569655>
70. <http://www.cnnurk.com/video/turkiye/logoglu-dar-bolge-genisletilmis-diktatorluk-demek>
71. <http://www.ssamer.com/Haberler/216>
72. <http://www.chp.org.tr/Public/1/Folder//2011demokrasiraporu.pdf>, s. 44
73. <http://www.chp.org.tr/Public/1/Folder//2011demokrasiraporu.pdf>, s. 61
74. CHP Programı – Türkiye İçin Değişim, s. 138
75. CHP Programı – Türkiye İçin Değişim, s. 59
76. CHP 7 Haziran 2015 Seçim Bildirgesi – Yaşanacak Bir Türkiye, s. 19
77. CHP 7 Haziran 2015 Seçim Bildirgesi – Yaşanacak Bir Türkiye, s. 22
78. CHP 7 Haziran 2015 Seçim Bildirgesi – Yaşanacak Bir Türkiye, s. 179
79. Aljazeera.com.tr, 8 Temmuz 2015
80. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/119826.asp>
81. <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25511749>

82. http://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/3321/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_BAHCELI_nin_TBMM_Grup_Toplantisinda_yapmis_ olduklari_konusma_22_Nisan.html
83. MHP Parti Programı, “Geleceğe Doğru”, 8 Kasım 2009, Ankara, s.43
84. MHP Seçim Beyannamesi, Toplumsal Onarım ve Huzurlu Gelecek – “Bizimle Yürü Türkiye”, 7 Haziran 2015, s. 79
85. <http://www.ozgur-gundem.com/haber/104897/akpnin-dar-bolge-oyunu>
86. <http://www.ssamer.com/Haberler/216>
87. HDP 7 Haziran 2015 Seçim Beyannamesi, “Büyük İnsanlık – Biz’ler Meclise”
88. HDP Parti Programı, <http://www.hdp.org.tr/parti/parti-programi/8>
89. <http://t24.com.tr/haber/hdpli-zozani-parlamenter-sistem-islemiyor-baskanlik-sistemine-gecilebilir,263163>
90. 7 Haziran 2015 ‘e Doğru AK Parti-CHP-MHP-HDP’nin Seçim Beyannamelerinin Değerlendirilmesi, SDE Analiz, s.25, Haziran 2015
91. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/sandiktan-gercek-temsil-nasil-cikar>
92. Özbudun, *Türkiye’de Parti...*, a.g.e., s. 120
93. Erol Tuncer, *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemi*, TESAV, s. 24
94. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1319107851-7.Mevcut_Secim_Sisteminin_Iyilestirilmesine_Yonelik_Sayisal_Analizler_ve_Politika_Onerileri.pdf
95. Seyfettin Gürsel, *Türkiye İçin Yeni Seçim Sistemi Önerisi - Temsil, Meşruiyet ve Koalisyon sorunları ışığında alternatif seçim sistemlerinin analizi*, Ocak 2015, s.2.
96. a.g.e., s.5.
97. a.g.e., s.6-7.
98. a.g.e., s.7.
99. a.g.e., s.7.
100. a.g.e., s.9
101. a.g.e., s.35.
102. a.g.e., s.36.
103. http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/STR69_YENI_BIR_SECIM_SISTEMI_ONERISI.pdf_b0983d8f-01d4-46cf-9945-4cda9aa29a56.pdf
104. http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/STR69_YENI_BIR_SECIM_SISTEMI_ONERISI.pdf_b0983d8f-01d4-46cf-9945-4cda9aa29a56.pdf
105. <http://www.ukam.org/pdf/UKAM-Analiz4-secim-sistemleri.pdf>
106. Özbudun; *Türkiye’de Parti ve...*, a.g.e., s.118.
107. a.g.e., s.118,119.
108. Savaş Genç; “Seçim sistemimizin tek sorunu yüzde 10 barajı mı?”, *Zaman*, 22 Temmuz 2015

Özgür
bir
toplum
için...

Liberal Perspektif Rapor

Sayı: 1 ■ Temmuz 2015

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ VE SEÇİMLERE ETKİSİ

Tanju Tosun

📍 Turgut Reis Caddesi.No:15/4
Mebusevleri, Çankaya / ANKARA

✉ info@ozgurlukarastirmalari.com

🌐 www.ozgurlukarastirmalari.com

☎ (312) 213 24 00

f ozgurlukarastirmalari

🐦 ozgurlukar

Özgür
bir
toplum
için...